

Jaume DE PUIG OLIVER
Institut d'Estudis Catalans

UNS FRAGMENTS DELS *USATGES* EN CATALÀ:
BARCELONA, BC, Ms. 2546/2 (s. XIV)

Sigles utilitzades en aquest treball:

- ACB = Arxiu Capitular de Barcelona.
ACG = Arxiu Capitular de Girona.
ADB = Arxiu Diocesà de Barcelona.
AHCB = Arxiu Històric Municipal de Barcelona.
ANTOLÍN = Guillermo ANTOLÍN, *Catálogo de los Códices Latinos de la Real Biblioteca del Escorial*, I-V vols., Madrid 1910-1923.
AST = «Analecta Sacra Tarraconensia».
BAV = Biblioteca Apostolica Vaticana.
BC = Barcelona, Biblioteca de Catalunya.
BICAB = Biblioteca del Col·legi de l'Advocacia de Barcelona.
BN = Biblioteca Nacional
BNF = Bibliothèque Nationale de France (París).
BNM = Biblioteca Nacional de Madrid.
BPLH = Zacharias GARCÍA VILLADA, *Bibliotheca Patrum Latinorum Hispaniensium*, II Band, 1 Teil, Wien 1915.
BROCÀ = Guillem M. DE BROCÀ, *Historia del Derecho de Cataluña especialmente del civil y exposición de las instituciones del derecho civil del mismo territorio en relación con el código civil de España y la jurisprudencia*, vol. I, Barcelona, 1918.
BROCÀ* = Guillem M^a DE BROCÀ, *Els Usatges de Barcelona*, dins «Institut d'Estudis Catalans. Anuari MCMXIII-MCMXIV Any V – PART I» (1915), 357-389.
COLL = Gaspar COLL I ROSELL, *Manuscrits jurídics i il·luminació*, Barcelona, Curial-PAM 1995, 376 p.
COROLEU, *El Código* = José COROLEU, *El Código de los Usajes de Barcelona. Estudio histórico jurídico*, Barcelona, Henrich i Cia 1890, 104 p.
Cortes = *Cortes de los antiguos reinos de Aragón y de Valencia y Principado de Cataluña publicadas por la Real Academia de la Historia*, XXVI vols., Madrid 1896-1922.
DÍAZ Y DÍAZ = M. C. DÍAZ Y DÍAZ, *Index scriptorum latinorum Medii Aevi Hispanorum*, Madrid 1959, n. 1435, p. 299-300.
DOMINGUEZ BORDONA = Jesús, DOMÍNGUEZ BORDONA, *Catálogo de los manuscritos catalanes de la Biblioteca Nacional*, Madrid 1931.
EUC = «Estudis Universitaris Catalans», Barcelona 1907-1936 y 1979-1984.

f., ff., fol. = foli, folis.

FERRAN I PLANAS = Elisabet FERRAN I PLANAS, *El jurista Pere Albert i les Comemoracions*, Barcelona, IEC (Memòries de la Secció Històrico-Arqueològica, LXVII) 2006, 426 p.

FONT, *Ressenya* = Josep Mª FONT I RIUS, *Ressenya dels manuscrits conservats de la Compilació de 1413-1422*, dins «*Constitucions de Catalunya. Incunable de 1495*», Barcelona, Generalitat de Catalunya – Departament de Justícia (Textos Jurídics Catalans. Lleis i Costums IV/1) 1988, p. XLIII-LXI.

GARCÍA Y GARCÍA = Antonio GARCÍA Y GARCÍA, *Catálogo de los manuscritos jurídicos de la Biblioteca Capitular de la Seu d'Urgell*, La Seu d'Urgell 2009, 637 p.

IGMBN = *Inventario General de Manuscritos de la Biblioteca Nacional* [de Madrid], vols. I-XV (mss. 1-11.000), Madrid 1953-2001.

«Initium» = «Initium. Revista catalana d'història del dret».

lat. = llatí.

LUB = Aquilino IGLESIA FERREIRÓS, *Liber Usaticorum Barchinone. Tomo I Pródromos para una edición sinóptica. Volumen I*, Barcelona, Associació Catalana d'Història del Dret «Jaume de Montjuïc», 2012, 895 p.; *Volumen II Los protagonistas: los manuscritos de los Usatici*, ib., 2013, 1042 p.; *Volumen III* Los protagonistas: los manuscritos de los Usatici*, ib., 2015, 1-849 p.; *Volumen III** Los protagonistas: los manuscritos de los Usatici*, ib., 2015, 857-1641.

Mendoza del Infantado = «Exposición de la biblioteca de los Mendoza del Infantado en el siglo xv», Madrid 1958.

ms. = manuscrit

mss. = manuscrits

n. = número

PÉREZ MARTÍN = Antonio PÉREZ MARTÍN, *Hacia una edición crítica del texto latino de los Usatges de Barcelona*, en «Glossae. Revista de Historia del Derecho Europeo», 7 (1995), 9-32.

RABLLB = Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona.

RAH = Madrid, Real Academia de la Historia.

ROCAMORA = J. M. ROCAMORA, *Catálogo abreviado de los manuscritos de la biblioteca del Excmo. Señor Duque de Osuna e Infantado*, Madrid 1882.

ROVIRA, *Usatges* = Josep ROVIRA I ARMENGOL, *Usatges de Barcelona i Comemoracions de Pere Albert*, Barcelona, Editorial Barcino 1933 (Els Nostres Clàssics 43-44), p.

SCHIFF = Mario SCHIFF, *La bibliothèque du Marquis de Santillane*, París 1905.

VALLS = Ferran VALLS I TABERNER, *Manuscrits dels Usatges de Barcelona*, dins «*Revista Jurídica de Catalunya*», 35 (1929), 181-182.

Ací es donen a conèixer uns fragments de manuscrits conservats a la BC. El primer ja era conegut; el segon conté una versió catalana dels *Usatges*, miraculosament salvada del naufragi en les tapes d'un llibre d'administració parroquial.

Salvat d'un manera semblant, el tercer fragment és un full d'un altre manuscrit desballestat i ha donat la sorpresa de contenir, a part d'algunes *Commemoracions* de Pere Albert, una traducció en català de la constitució de Pau i Treva promulgada a Vic per l'abat i bisbe Oliba el 1033. El text llatí d'aquesta constitució, rigorosament desconeguda abans, fou identificat per O. Engels en el dors del pergami 4046 de l'Arxiu de la BC,¹ i fou publicat tot just el 1964 per Hartmut Hoffmann sobre la còpia que el segle XVIII en va fer Caresmar;² en va donar notícia Eduard Junyent el 1975, en traduir-la en català,³ i fou reeditada més tard a nom seu, en obra pòstuma.⁴ Per ara, no hi havia notícia de la versió manuscrita en català medieval d'aquesta venerable constitució; la seva divulgació en traducció catalana dins un manuscrit que es pot situar a cavall del segle XIV i del XV constitueix un altre dels pocs morunys coneguts entre el text llatí i la traducció en català d'aquesta constitució que figura en la primera compilació impresa de les constitucions i altres drets de Catalunya (1495).

BC, ms. 2546/2

I. ENQUADERNACIÓ

El manuscrit, doncs, consta de tres fragments diversos i desiguals, guardats en una carpeta gran.

1. Cobertes

a) Mides de superfície i gruix: 280 × 400 × 10.

b) Material: Ànima de cartró, recoberta de tela de color marron. Les tapes es corden amb quatre vetes negres: una al marge superior, dues al tall central, una al marge inferior.

c) Indicacions escrites: Al marge inferior esquerre de la tapa I, etiqueta rectangular de paper blanc, amb la direcció, telèfon, fax i logo de la BC impresos. Escrit a mà i en llapis: «Ms. 2546 [al marge inferior dret, cota] 9-V».

1. O. ENGELS la va descobrir devers 1960.

2. Hartmut HOFFMANN, *Gottesfriede und Treuga Dei*, dins «Monumenta Germaniae Historica. Schriften, 20», Stuttgart 1964, 260.

3. Eduard JUNYENT I SUBIRÀ, *La Pau i Treva*, Barcelona 1975, 34-37.

4. Eduard JUNYENT I SUBIRÀ, *Diplomatari i escrits literaris de l'abat i bisbe Oliba*, a cura d'Anscari M. MUNDÓ, Barcelona, IEC – Memòries de la Secció Històrico-Aqueològica. XLIV, 1992, doc 110, p. 183-187.

2. Llom de la mateixa tela.

a) Els tres fragments són posats dins una camisa de paper neutre plegada. Desplegada, la camisa amida 649×410 . Cada fragment és posat dins una altra camisa pròpia, més reduïda, del mateix paper que la camisa general.

b) Descripció de les camises: I: 442×300 . II: 535×350 . III: 555×410 . A baix, etiqueta de paper blanc quadrada amb la signatura actual del ms.: «BC | Ms | 2546».

3. Altres elements:

a) Entre la tapa I i la camisa general hi ha un foli de paper, de 248×228 , escrit per una sola cara, de mà d'A.-J. Soberanas: «9-V | Ms. 2546 | Frags. Catalans | publicats per A.-J. Soberanas | donatiu del mateix»

c) Cobertes (folres).

d) Talls intactes.

f) Queix de la mateixa tela del llom.

4. Conclusió. Data: Segle xx ex.

II. COS DEL VOLUM

1. Composició material: Manuscrit miscel·lani.

I

2. Matèria: Paper.

4. Folis: 2. Es tracta del full central d'un plec.

5. Dimensions: 147×216 .

8. Foliació: No n'hi ha o s'ha perdut

10. Filigranes: No se'n veu cap.

11. Forats: No n'hi ha.

12. Sistema de ratllat en sec: ><.

Al foli {2v} marge inferior dret, signatura actual del ms. escrita en llapis: «Ms. 2546 – I (9-V)».

II

2. Matèria: Pergamí.

4. Folis: 2. Fragment de bifoli no central de plec, molt atropellat, del qual n'han subsistit escrites tres columnes i fragments d'altres tres, en total sis columnes prou desiguals entre elles.

5. Dimensions: 155×202 , amb irregularitats a causa d'estrips, retalls i forats.

8. Foliació: No n'hi ha.

11. Forats: No n'hi ha
12. Sistema de ratllat en tinta de color sèpia.

Al foli [2v] marge inferior dret, signatura actual del ms. escrita en llapis: «Ms. 2546 – II | (9-V)».

III

2. Matèria: Pergamí.
4. Folis: 2.
5. Dimensions: 196 × 270.

6. Plecs. Primer full d'un plec de 2 × 5, perquè al marge dret del que seria el foli primer de plec es llegeix en rúbrica la numeració «LI», i al marge corresponent del que seria el foli darrer la numeració és «LX». Segons aquest càlcul i si el ms. era regular, correspondria a un plec de cinc fulls (= 10 folis). Confirma el caràcter de primer full el reclam que hi ha a l'actual f. [2v], marge inferior dret.

8. Foliació: No n'hi ha.
11. Forats rodons, dos per foli, ><, per a marcar el marge dret del recto i l'esquerre del verso.
12. Sistema de ratllat en sec: ><.

Al foli [2r] marge inferior dret, signatura actual del ms. escrita en llapis: «Ms. 2546 – III | (9-V)».

III. CONTINGUT LITERARI

I

1. Folis 1-2. Fol. [1r], *inc.*: «(*initio mutilus*) E ua pendre la filla del rey en sos braços leument e gitala en son lit quera molt delitos besan e estretament abraçan ...».

Fol. [2v], *exp.*: «... segons que yo he oyt dir, empero ell tenia les claus dela cambra, osta dix ella massa ... (*fine mutilus*)».

2. Identificació de l'autor i obra: ANÒNIM, *Fragment d'«Amich e Melis»*.
3. Altres manuscrits: BC, ms. 487, f. 81v-89r.
4. Catàlegs i bibliografia: A. J. SOBERANAS, *Ami et Amile, una nova versió en prosa catalana del segle XV*, dins «EUC», 26 (1984), 319-321.
5. Edicions: a) de l'obra:

Marià AGUILÓ I FUSTER, *Recull de eximplis e miracles, gestes e faules*, Barcelona 1881, vol. I, 46-52;

R. ARAMON I SERRA, *Novel·letes exemplars. La fylla del rey d'Ungria. La filla del emperador Costantí. La comtessa fidel. Amich e Melis. Lo fill del senescal d'Egipte*, Barcelona, Editorial Barcino 1934, 121-144;

b) del fragment: A. J. SOBERANAS, *Ami et Amile, una nova versió en prosa catalana del segle xv*, dins «EUC», 26 (1984), 322-327.

II

1a. Fol. [1ra], *inc.*: «(*initio mutilus*) ab puny o ab palma o ab caus [. .. .] o ab fust smenli XXI morabatins [. ..] sanc nix III vnces dor ...».

Ib, *exp.*: «... un de sa com- (*fine mutilus*)».

2a. Identificació de l'autor i obra: *Usatge II* (*Si quis se miserit – D'home quis met en aguait, e de mort de cavalier, e de nafra*) i *III* (*Si quis se miserit {cont.} – D'esvaïmet de cavalier*), ambdós mútils.

5a. Edició: ROVIRA, *Usatges ...*, 55-56.

F. 1rb-1va manca.

1b. Fol. 1vb, *inc.*: « (*initio mutilus*) o en alcun altre ligam o tengut [en guar]da per cascum dia e nit prena VI [sol. en compos]icio e per mans e per peus [ligats X] sol.».

Ib., *exp.*: «... e mes en castel per (*fine mutilus*)».

2b. Identificació de l'autor i obra: *Usatge VIII* (*Rusticus interfectus – D'esmena de pagès*), *IX* (*Si quis aliquem percusserit – D'om qui altre fér*), (*Solidus aureus – Sou d'or quant deu haver*), *X* (*D'home pres en castel, que no-n hisqua – Captus a curia*), tots fragmentaris, del darrer només la rúbrica i la primera línia.

5b. Edició: ROVIRA, *Usatges*, 58-60.

1c. F. 2ra, *inc.*: «(*Rúbrica*) Com la postat deu [...] (*fi de rúbrica*) Car per malu[fat princep e senes veri]tat e senes dret[ura] ...».

Fol. 2rb, *exp.*: «... [...] costum [d'aquela terra]».

2c. Identificació de l'autor i obra: *Usatge 55* (*Quoniam per iniquum – Com la postat deu haver ferma fe e dreta veritat*), mútil.

5c. Edició: ROVIRA, *Usatges*, 85-86.

1d. Folis 2rb-2va. Fol. 2rb, *inc.*: «(*rúbrica*) [De moneda] dor e dar[gent (*fi de rúbrica*) Moneda d'or e d'argent sia guarda]da que en nuy-[...]».

Fol. 2va, *exp.*: «... com enfre els sera couentat».

2d. Identificació de l'autor i obra: *Usatge LVI* (*De moneda d'or e d'argent – Emparamentum*), mútil al final; *LVII* (*De cel qui a son senyor no atén sacrament – Item statuimus*); *LVIII* (*Com lo princep asetyat sia acoregut – Princeps namque*); *LIX* (*De les exorquies dels nobles – Item statuerunt*); *LX* (*De couinences – Communie*).

5d. Edició: ROVIRA, *Usatges*, 87-90.

3a-d. Altres manuscrits:

a) *Text llatí del cos legal autònom:*

- 1) B 1 - Barcelona, AHCB, ms. IG 5, *olim* L-5 (s. XIII, sense glosses).⁵
- 2) B 2 - Barcelona, AHCB, ms. IG 8, *olim* L-8, *Constitutionum et privilegiorum antiquorum*, f. 1-15v (s. XIII, sense glosses).⁶
- 3) B 3 - Barcelona, AHCB, ms. IG 9, *olim* L-9, *Usatges de Ramon Ferrer*, f. 30ra-40va i 70vb-72va, any 1396 (s. XIV, sense glosses).⁷
- 4) B 4 - Barcelona, AHCB, ms. IG 10, *olim* L-10, f. 37-48 (s. XV, sense glosses). (= ms. L-9).⁸
- 5) B 5 - Barcelona, Reial Acadèmia de Bones Lletres, ms. 3-I-27, f. 1-28 (s. XIV, glossat).⁹
- 6) B 6 - Barcelona, Biblioteca de Catalunya, ms. 485, f. 195r-210r (s. XIV, sense glosses).¹⁰
- 7) B 7 - Barcelona, Biblioteca del Col·legi de l'Advocacia de Barcelona, ms. 76, f. I-XXI r (s. XIV, amb glosses aïllades).¹¹

5. Cf. COROLEU, *El Còdigo ...*, 91; BROCA, 182; BROCA* 358; DÍAZ Y DÍAZ, 299; PÉREZ MARTÍN, 15-16; Aquilino IGLESIA FERREIRÓS, *Soliloquios sobre Usatici y glosas*, dins «Initium», 12 (2007), 70-71; LUB, I-I, 605-606; I-II, 205-315.

6. Cf. COROLEU, *El Còdigo ...*, 91; BROCA, 182; BROCA*, 358; DÍAZ Y DÍAZ, 299; PÉREZ MARTÍN, 15-16; Aquilino IGLESIA FERREIRÓS, *Soliloquios sobre Usatici y glosas*, dins «Initium», 12 (2007), 71-72; *Breve historia del derecho catalán en base a algunas compilaciones. Materiales de trabajo*, dins «Initium», 15.1 (2010), 553-558; LUB, I-I, 606-607; I-II, 319-410.

7. Cf. COROLEU, *El Còdigo ...*, 89-90; BROCA, 181-182; BROCA*, 358; DÍAZ Y DÍAZ, 299; PÉREZ MARTÍN, 16; Aquilino IGLESIA FERREIRÓS, *Soliloquios sobre Usatici y glosas*, dins «Initium», 12 (2007), 72-73; LUB, I-I, 608-609; I-II, 413-545; FERRAN I PLANAS, 288-289.

8. Per aquest ms. i per a l'anterior cf. RAH, *Cortes*, I, a. IV, 807-808. Per al mateix ms. i per als següents cf. COROLEU, *El Còdigo ...*, 89-91; BROCA, 182; BROCA*, 358; DÍAZ Y DÍAZ, 300; PÉREZ MARTÍN, 16; COLL, 227-239; Aquilino IGLESIA FERREIRÓS, *Soliloquios sobre Usatici y glosas*, dins «Initium», 12 (2007), 73; LUB, I-I, 609; I-II, 413-545; FERRAN I PLANAS, 289-290.

9. Cf. BROCA, 183; BROCA*, 360; VALLS, 181; DÍAZ Y DÍAZ, 299; PÉREZ MARTÍN, 1; Aquilino IGLESIA FERREIRÓS, *Una redacción de los Usatici recuperada*, dins «Initium», 15.1(2010), 31-33; *Soliloquios sobre Usatici y glosas*, ib., 12 (2007), 75; *Frangullas ou migallas (15) {Un manuscrito perdido e achado de novo?}*, dins «Initium», 16 (2011), 425-431; *Breve historia del derecho catalán en base a algunas compilaciones. Materiales de trabajo*, dins «Initium», 15.1 (2010), 538-542; LUB, I-I, 609-610, 672-695; I-II, 549-623; Aquilino IGLESIA FERREIRÓS, *Frangullas ou migallas (15)*, 4. *Un manuscrito perdido e achado de novo?*, dins «Initium», 16 (2011), 425-431.

10. Cf. BROCA, 182; [Jordi RUBIÓ], *La biblioteca Dalmaes*, dins «Butlletí de la Biblioteca de Catalunya», III (1916), 34; DÍAZ Y DÍAZ, 299; AA.VV., *Cincuenta años de la antigua Biblioteca de Catalunya*, Barcelona 1968, 138; PÉREZ MARTÍN, 1; LUB, I-I, 610-612; 695-717; I-II, 627-813; FERRAN I PLANAS, 283-285.

11. Cf. BROCA, 182; BROCA*, 360; DÍAZ Y DÍAZ, 299; PÉREZ MARTÍN, 15; LUB, I-I, 612-613, 718-739; I-II, 817-1033; FERRAN I PLANAS, 287-288. El ms. ha tingut cotes diverses: 316 (n. 6. 71Bar, Us Vitri I-92, R-188). Donem ací la que apareix en el catàleg en línia de mss. de la Biblioteca de l'Advocacia de Barcelona.

8) C 1 - Càller, Biblioteca Universitaria, ms. 6 (olim 5-1-16), f. 1r-22v (s. xv, glossat).¹²

9) C 2 – Càller, Archivio Comunale, ms. sense cota.¹³

10) E 1 - Escorial, ms. lat. ç-II-16, f. 45r-73v (s. XIV).¹⁴

11) E 2 - Escorial, ms. lat. d-II-12, f. 27r-46v (s. xv).¹⁵

12) E 3.1 - Escorial, ms. lat. Z.I 3, f. 1ra-46vb (s. XIV, glossat per Jaume de Montjuich).¹⁶

13) E 4 - Escorial, ms. lat. Z.I.4, f. 10ra-25v (a. 1419, amb la glossa de Jaume de Montjuic i comentaris de Bertran de Seva, Jaume des Far, Jaume Calvet i altres).¹⁷

14) E 5 - Escorial, ms. Z.II.10, , f. I-CLXXXV (s. xv).¹⁸

12. Cf. BROCÀ, 184; BROCÀ*, 362-363; DÍAZ Y DÍAZ, 300; PÉREZ MARTÍN, 16; Aquilino IGLESIA FERREIRÓS, *Un manuscrito de los Usatges. El ms. 6 de la biblioteca Universitaria de Cagliari*, dins «Initium», 4 (1999), 521-609 (text a les p. 537-609); *Una redacció de los Usatici recuperada*, ib., 15.1 (2010), 16-31; LUB, I-I, 614; I-III*, 5-112; FERRAN I PLANAS, 291.

13. Cf. Cortes, I, ap. IV, 813; BROCÀ, 184; BROCÀ, *De les investigacions respecte del Dret de Catalunya i de la reintegració de ses fonts*, dins «Institut d'Estudis Catalans. Anuari 1907», 263; BROCÀ*, 363; J. O. ANGUERA DE SOJO, *El dret català a l'illa de Sardenya*, dins «Revista Jurídica de Catalunya», XIX (1913), 401, nota 1; DÍAZ Y DÍAZ, 300; FONT, *Ressenya*, LII-LIII; PÉREZ MARTÍN, 16; Aquilino IGLESIA FERREIRÓS, *Compilaciones catalanas de Derecho*, dins VV. AA., *El Dret comú i Catalunya. Actes del XI Simposi Internacional. Barcelona, 20-22 de maig de 2004*, Barcelona 2005; FERRAN I PLANAS, 290.

14. Cf. BROCÀ, 183; BROCÀ*, 360; Cortes, I, ap. IV, 808-809; J. COROLEU, *El Código ...*, 88 ss.; ANTOLÍN, I, 247-252; DÍAZ Y DÍAZ, 299; PÉREZ MARTÍN, 20; LUB, I-I, 615; I-III*, 113-183.

15. Cf. BROCÀ, 183; BROCÀ*, 361; ANTOLÍN, I, 430-440; DÍAZ Y DÍAZ 300; PÉREZ MARTÍN, 2; Aquilino IGLESIA FERREIRÓS, *Statuta comitis i Usatici Barchinone. Edició de un manuscrito mixto. Escorial ms. lat. D-II-12*, dins «Initium», 14 (2009), 763-982 (text a les p. 841-953); LUB, I-I, 615-616, 660-666; I-III*, 185-267.

16. Cf. Cf. BROCÀ, 183; BROCÀ* 361; J. COROLEU, *El Código ...*, 97-98; Cortes, I, ap. IV, 809; ANTOLÍN, IV, 214-216; DÍAZ Y DÍAZ, 300; PÉREZ MARTÍN, 20-21, 26; FONT, *Ressenya*, XLVIII-XLIX; Aquilino IGLESIA FERREIRÓS, *Frangullas ou migallas (10)*, dins «Initium», 11 (2006), 521-528; *Cataluña Medieval. I. Estudio – II. Edición*, Barcelona 2008, 729 i 599 p.; FERRAN I PLANAS, 298; LUB, I-I, 616; I-III*, 269-612.

17. Cf. COROLEU, *El Código ...*, 98; Cortes, I, ap. IV, 809-810; BROCÀ, 183; BROCÀ*, 361; ANTOLÍN, IV, 217-250; Ferran VALLS I TABERNER, *Un articulat inèdit de Consuetuds de Barcelona*, dins «EUC», XIII, (1928), 525; PÉREZ MARTÍN, 20 o 21; COLL, 223-225; Aquilino IGLESIA FERREIRÓS, *Compilación catalana virtual: El manuscrito latino Escorialense Z-I-4*, dins «Initium», 10 (2005), 613-656; *Soliloquios sobre Usatici y glosas*, dins «Initium», 12 (2007), 48 LUB, I-I, 616-617; FERRAN I PLANAS, 298-299; Aquilino IGLESIA FERREIRÓS, *La formación del ms. Z.I.4 (MS. E 4) del monasterio de El Escorial*, dins «Initium», 19 (2014), 3-352; *Breve historia del derecho catalán en base a algunas compilaciones. Materiales de trabajo*, dins «Initium», 15.1 (2010), 545-551; LUB, I-I, 616-617; I-III*, 613-845, 1074-1102. Val a dir que BROCÀ*, 361, dona la signatura del manuscrit amb una errada tipogràfica: «L.I.4» per Z.I.4, errada que va passar a DÍAZ Y DÍAZ, 300.

18. Cf. ANTOLÍN, IV, 253-256; VALLS, 181; PÉREZ MARTÍN, 26; FONT, *Ressenya*, XLIX-LII; Aquilino IGLESIA FERREIRÓS, *La creación del derecho. I-II. Antología*, Madrid 1996; *La compilación catalana del ms. E*, dins «Initium», 10 (2005), 381-544; *Compilaciones catalanas de Derecho*, dins

- 15) G - Girona, ACG, ms. 48, f. 35va-47rb, sense glosses.¹⁹
 16) L 1 - Lleida, Paeria, ms. 1375, f. 1ra-22rb (s. XIV, glossat).²⁰
 17) L 2 - Lleida, Paeria, ms. 1376, *Llibre Verd*, f. 42ra-79v (s. XIV, sense glosses).²¹
 18) L 3 - Lleida, Arxiu Capitular, ms. 22, (olim T-121 Armari L, calaix M), f. 1ra-19rb, 27rb-29rb, 95rb-vb, 97rb-va, 99v (s. XIV, glossat).²²
 19) M 1 - Madrid, BNM, ms. 12.691 (olim Ff 134), f. 12ra-32v (s. XIV, glossat).²³
 20) M 2 - Madrid, BNM, ms. 695 (olim D. 31) (s. XV, amb els comentaris de Guillem de Vallseca i el *Lucidarium soni emissi* de Jaume Callís).²⁴
 21) M 3 - Madrid, BNM, ms. 10.185 (s. XV).²⁵
 22) M 4 - Madrid, Real Academia de la Historia, ms. 9-9-7/2005, f. 1r-20v (s. XIII, sense glosses).²⁶

VV. AA., *El Dret comú i Catalunya. Actes del XI Simposi Internacional. Barcelona, 20-22 de maig de 2004*, Barcelona 2005; FERRAN I PLANAS, 299-300.

19. No indicat anteriorment.

20. Cf. BROCA, 182-183; BROCA*, 360; DÍAZ Y DÍAZ, 299; PÉREZ MARTÍN, 17; COLL, 45-116. Text reproduït anastàticament amb motiu dels 800 anys de govern municipal lleidatà: *Usatges i Constitucions de Catalunya. Lleida segle XIV*, Lleida 1997; publicació completada per Joan J. BUSQUETA RIU, M. Teresa QUINTILLÀ ZANUY, Raül TORRENT TORRENT, *Usatges i Constitucions de Catalunya. Traducció al català. Vol. I-II, Lleida. Segle XIV*, Lleida, Ajuntament de Lleida 1999, 188 i 245 p. El manuscrit fou estudiat per Aquilino IGLESIA FERREIRÓS, *La tradición leridana de Usatges y glosas*, dins «Initium», 9 (2004), 3-60; *Paeria de Lleida: Usatges Glosados*, dins *ib.*, 519-578, i editat a les p. 581-814; *Breve historia del derecho catalán en base a algunas compilaciones. Materiales de trabajo*, dins «Initium», (2010), 523-527, 587-610; LUB, I-I, 123-308, 617; FERRAN I PLANAS, 295-296.

21. Cf. BROCA, 182-183; BROCA*, 360; DÍAZ Y DÍAZ, 299; PÉREZ MARTÍN, 17; Aquilino IGLESIA FERREIRÓS, *Compilaciones catalanas de Derecho*, dins VV. AA., *El Dret comú i Catalunya. Actes del XI Simposi Internacional. Barcelona, 20-22 de maig de 2004*, Barcelona 2005; LUB, I-I, 617-618; 739-754; FERRAN I PLANAS, 295-296.

22. Cf. BROCA, 183; BROCA*, 360; DÍAZ Y DÍAZ, 299; PÉREZ MARTÍN, 16-17; COLL, 147-187; LUB, I-I, 618; FERRAN I PLANAS, 295.

23. Cf. Cortes, I, ap. IV, 815-821; ap. V, 815-821; BROCA, 183; BROCA* 361; VALLS, 181; DÍAZ Y DÍAZ, 299; PÉREZ MARTÍN, 17-18; Aquilino IGLESIA FERREIRÓS, *Frangullas ou Migalllas (11) {Erras dos copistas no ms. BNMadrid nº 12691}*, dins «Initium», 12 (2007), 273-275; *{Rubricas das «Consuetudines Catalonie que dicuntur Petri Alberti»}*, *ib.*, 275-285; *{Confirmaciós das constituções de paz e tregua}*, *ib.*, 285-287; Usatici glosados. *El manuscrito de la Biblioteca Nacional de Madrid nº 12691*, dins *ib.*, 361-621 (text a les p. 455-621); *Liber consuetudinum Catalonie*, dins «Initium», 12 (2007), 699-795; LUB, I-I, 618-619; I-III*, 113-183.

24. Cf. BROCA 183; BROCA*, 361; IGMBN, II, 166-167; DÍAZ Y DÍAZ, 300; LUB I-I, 660-666.

25. Cf. ROCAMORA, n. 61, p. 18; SCHIFF, n. LXVI-C, p. 419-420; BROCA, 183; BROCA* 361; DOMÍNGUEZ BORDONA, p. 76-77; *Mendoza del Infantado*, n. 55, p. 38; IGMBN, XIV, 390; PÉREZ MARTÍN, 28; FONT, *Ressenyà*, LVIII-LX; Aquilino IGLESIA FERREIRÓS, *Compilaciones catalanas de Derecho*, dins VV. AA., *El Dret comú i Catalunya. Actes del XI Simposi Internacional. Barcelona, 20-22 de maig de 2004*, Barcelona 2005; FERRAN I PLANAS, 310-311.

26. Cf. BROCA 183; BROCA*, 361; VALLS 181, que li dona la cota 11-3-4/12; DÍAZ Y DÍAZ 300; PÉREZ MARTÍN, 17; Aquilino IGLESIA FERREIRÓS, *Soliloquios sobre Usatici y glosas*, *ib.*, 12

- 23) M 5 – Madrid, BNM, ms. 10.192 (s. xv).²⁷
 24) P 1 - BNF, ms. lat. 4249 (fons Noailles), f. 18ra-35rb (s. xiv, glossat).²⁸
 25) P 2 - BNF, ms. lat. 4670-A, f. 67ra-94vb 114-115 (s. xv, glossat).²⁹
 26) P 3 - BNF, ms. lat. 4671 (fons Mazarin), f. 7ra-21ra, 54v (s. xv, glossat).³⁰
 27) P 4 - BNF, ms. lat. 4671 A, f. 12r-35r, 40va-41ra, 49rv, 53vb-55rb (s. xiv, sense glosses).³¹
 28) P 5 - BNF, ms. lat. 4672, 1ra-14va (s. xiv, glossat).³²

(2007), 48; FERRAN I PLANAS, 297; LUB, I-I, 619-620. Editat per Helfferich, BROCÀ* el dona en el seu temps per perdut. El ms. no figura (ni ha de figurar) al catàleg de manuscrits de la RAH d'Elisa Ruiz García, numerats del 1 al 120.

27. DÍAZ Y DÍAZ, 300; IGMBN, XIV, 394.

28. Cf. BROCÀ, 183; BROCÀ* 361; DÍAZ Y DÍAZ, 299; PÉREZ MARTÍN, 18; Aquilino IGLESIA FERREIRÓS, *Usatici, paces, constitutiones. Edición del manuscrito 4249 de la Bibliothèque Nationale de Paris*, dins «Initium», 6 (2001), 481-714 (text a les p. 593-714); *Frangullas ou migallas* (8), dins ib., 9 (2004), 489-494; *Soliloquis sobre Usatici y glosas*, ib., 12 (2007), 48; *João de Deus no ms. P 1 {BN. Paris. Ms. lat. 4249}*, dins «Initium», 16 (2011), 419; LUB, I-I, 620; Aquilino IGLESIA FERREIRÓS, *Breve historia del derecho catalán en base a algunas compilaciones. Materiales de trabajo*, dins «Initium», 15.1 (2010), 503-506.

29. Cf. BROCÀ, 183-184; BROCÀ*, 361-362; DÍAZ Y DÍAZ, 300; PÉREZ MARTÍN, 18; COLL, 19-43; Aquilino IGLESIA FERREIRÓS, *Frangullas ou migallas* (6), dins «Initium», 7 (2002), 281-282; editat pel mateix, *Glosas y Usatges*, dins ib., 411-847; *Las glosas de Jaume de Montjuïc a los Usatges de Barcelona (Edición del ms. BNP Ms. Latin 4670 A)*, dins «Initium», 7 (2002), 849-961; *Frangullas ou migallas* (9), dins ib., 10 (2005), 327-348. Descripció del ms., sense haver tingut en compte els estudis i l'edició d'IGLESIA, per Jaume DE PUIG, *Aproximación a un códice jurídico misceláneo: El ms. lat. 4670-A de la Bibliothèque Nationale de France*, dins «Revista Española de Derecho Canónico», 77 (2020), 551-616; Aquilino IGLESIA FERREIRÓS, *Breve historia del derecho catalán en base a algunas compilaciones. Materiales de trabajo*, dins «Initium», 15.1 (2010), 527-536; LUB, I-I, 620-621; 754-768; FERRAN I PLANAS, 300-301.

30. Cf. BROCÀ, 183-184; BROCÀ*, 362-363; DÍAZ Y DÍAZ, 300; PÉREZ MARTÍN, 18; LUB, I-II, 622; Aquilino IGLESIA FERREIRÓS, *Giraud, D'Abadal y Valls, Mor y los Usatges*, dins «Initium», 7 (2002), 31-34; *Variaciones sobre un mismo tema: los Usatici de Barcelona*, dins «Initium», 11 (2006), 92-101; *Breve historia del derecho catalán en base a algunas compilaciones. Materiales de trabajo*, dins «Initium», 15.1 (2010), 542-545; FERRAN I PLANAS, 301.

31. Cf. Cortes, I, ap. IV, 812; BROCÀ, 184; BROCÀ*, 362; DÍAZ Y DÍAZ, 299; PÉREZ MARTÍN, 19; Aquilino IGLESIA FERREIRÓS, *Giraud, D'Abadal y Valls, Mor y los Usatges*, dins «Initium», 7 (2002), 34-36; Aquilino IGLESIA FERREIRÓS, *Breve historia del derecho catalán en base a algunas compilaciones. Materiales de trabajo*, dins «Initium», 15.1 (2010), 551-553; LUB I-I, 622, 768-770; FERRAN I PLANAS, 302. Col·lacionat amb el ms. 4673, fou publicat per Ch. GIRAUD, *Essai sur l'histoire du droit français au Moyen Age*, París-Leipzig 1846.

32. Cf. Cortes, I, ap. IV, 812-813; BROCÀ, 184; BROCÀ*, 362; Ferran VALLS I TABERNER, *Un articulat inèdit de Consuetuds de Barcelona*, dins «EUC», XIII, (1928), 525; DÍAZ Y DÍAZ, 299-300; PÉREZ MARTÍN, 19; Aquilino IGLESIA FERREIRÓS, *Giraud, D'Abadal y Valls, Mor y los Usatges*, dins «Initium», 7 (2002), 52-60; Aquilino IGLESIA FERREIRÓS, *Frangullas ou migallas* (10), dins «Initium», 11 (2006), 536; LUB, I-I, 623; Aquilino IGLESIA FERREIRÓS, *Breve historia del derecho catalán en base a algunas compilaciones. Materiales de trabajo*, dins «Initium», 15.1 (2010), 507-509; FERRAN I PLANAS, 302.

29) P 6 - BNF, ms. lat. 4673, 1ra-13vb, 37v, 53ra-54rb, 58va-59rb, 71rv (s. XV, sense glosses).³³

30) P 7 - BNF, ms. lat. 4792 (130 × 185 mm), f. 1v-33r (s. XIIEX-XIII, sense glosses).³⁴

31) R 1 - Barcelona, ACA, Còdexs, ms. Ripoll 23, f. 1ra-26ra (s. XIV, sense glosses). Escrit per Pere de Sant Climent.³⁵

32) R 2 - Barcelona, ACA, Còdexs, ms. Ripoll 32, f. 1ra-XIXva (s. XIV, glossat).³⁶

33) R 3 - Barcelona, ACA, Còdexs, ms. Ripoll 38, f. 1ra-11vb (s. XIV, sense glosses).³⁷

34) R 4 - Barcelona, ACA, Còdexs, ms. Ripoll 39 A, f. 9r-21v (s. XIV, glossat).³⁸

35) R 5 - Barcelona, ACA, Còdexs, ms. Ripoll 39 B, f. 47ra-56va (s. XIV, sense glosses).³⁹

36) R 6 - Barcelona, ACA, Còdexs, ms. Ripoll 82, f. 23va-40vb (s. XIV).⁴⁰

33. Cf. BROCA, 184; BROCA*, 362; DÍAZ Y DÍAZ, 300; PÉREZ MARTÍN, 19; FERRAN I PLANAS, 302-303; Aquilino IGLESIA FERREIRÓS, *Giraud, D'Abadal y Valls, Mor y los Usatges*, dins «Initium», 7 (2002), 36-40; *Comentarios a unos cuadros sinópticos de los Usatici Barchinone*, dins «Initium», 13 (2008), 55-192, específicament 75-76; *Breve historia del derecho catalán en base a algunas compilaciones. Materiales de trabajo*, dins «Initium», 15.1 (2010), 558-566; *Una aproximación a la historia de la tradición textual del derecho catalán a través del MS. P 6 (=BNP. Ms. lat. 4673). Introducción*, «Initium», 22 (2017), 427-595; LUB, I-I, 623.

34. Cf. BROCA, 134-135, 184; BROCA*, 362, 371-374; DÍAZ Y DÍAZ, 299; PÉREZ MARTÍN, 19-20; Aquilino IGLESIA FERREIRÓS, *El manuscrito latino 4792 de la Biblioteca Nacional de París. Usatges y Liber iudiciorum. Edición*, dins «Initium», 5 (2000), 643-825 (text a les p. 723-825); LUB, I-I, 623-624; 770-782; Aquilino IGLESIA FERREIRÓS, *Breve historia del derecho catalán en base a algunas compilaciones. Materiales de trabajo*, dins «Initium», 15.1 (2010), 500-503.

35. Cf. BROCA, 182; BROCA*, 358-359; Ferran VALLS I TABERNER, *Un articulat inèdit de Consuetuds de Barcelona*, dins «EUC», XIII, (1928), 525-529; DÍAZ Y DÍAZ, 299; PÉREZ MARTÍN, 13; Aquilino IGLESIA FERREIRÓS, *Un ejemplo práctico: el ms. n. 23 de Ripoll*, dins «Initium», 11 (2006), 603-866, (text a les p. 731-866); Aquilino IGLESIA FERREIRÓS, *Soliloquios sobre Usatici y glosas*, dins «Initium», 12 (2007), 73-75; LUB, I-I, 624; 782-787.

36. Cf. J. COROLEU, *El Còdigo ...*, 92-94; BROCA, 182; BROCA*, 359; DÍAZ Y DÍAZ, 299; PÉREZ MARTÍN, 13-14; COLL 189-220; LUB, I-I, 624; FERRAN I PLANAS, 281.

37. Cf. Cortes, I, ap. IV, 810; J. COROLEU, *El Còdigo ...*, 91-92; BROCA, 182; BROCA*, 359; DÍAZ Y DÍAZ, 299; PÉREZ MARTÍN, 14; COLL, 221-223; Aquilino IGLESIA FERREIRÓS, *Frangullas ou migallas (10)*, dins «Initium», 11 (2006), 512-518; LUB, I-I, 624-625; FERRAN I PLANAS, 281-282.

38. Cf. BROCA, 182; BROCA*, 359; DÍAZ Y DÍAZ, 299; PÉREZ MARTÍN, 14; Aquilino IGLESIA FERREIRÓS, *Redacciones leridanas de Derecho*, dins; VV. AA., *El Dret comú i Catalunya. Actes del XI Simposi Internacional. Barcelona, 20-22 de maig de 2004*, Barcelona 2005; LUB, I-I, 625; FERRAN I PLANAS, 282-283.

39. Cf. BROCA, 182; BROCA*, 359; PÉREZ MARTÍN, 14; Aquilino IGLESIA FERREIRÓS, *Soliloquios sobre Usatici y glosas*, dins «Initium», 12 (2007), 85-118; LUB, I-II, 625.

40. Cf. BROCA, 182; BROCA*, 360; DÍAZ Y DÍAZ, 299; PÉREZ MARTÍN, 14-15; LUB, I-I, 625; FERRAN I PLANAS, 283.

37) S 1 - Sevilla, Biblioteca Colombina, ms. 5-4-22, f. 68ra-78rb (s. XIV-XV, sense glosses).⁴¹

38) U 1 - La Seu d'Urgell, ms. 2045 A, f. 39ra-63vb, 77rb-va [us. 174, n. 3-5], 77vb [us. 167-169], 84vb-85ra [us. 133], 85ra-va [us. 174, 1^a parte], 101vb-102vb [us. 171] (s. XIV).⁴²

39) U 2 - La Seu d'Urgell, ms. 2065 C, f. 102-123, amb la glossa de Jaume de Montjuic; f. 244v-265r [glossae super us. 68] (s. XIV-XV)⁴³

40) U 3 - La Seu d'Urgell, ms. 2100, f. 1ra-37ra, 39ra-41ra [us. 171], 46rab [us. 144], 122rb-123va [us. 171], 123vb [us. 144] 182ra-185ra [amb *inc*: Incipit liber legum, us. 145, 146, 148, 147, 1459-151, 175-179, 238, 181-208, 210, 209, 264, 82, 164], 211rb-212ra [us. 133, 174] (s. XIV-XV).⁴⁴

41) V 1 Roma, BAV, ms. Ottob. lat. 3058, f. 1r-20v (s. XIV, glossat).⁴⁵

b) Usatges en llatí disseminats en compilacions, comentaris i miscel·lànies jurídiques:

42) B 8 - Barcelona, ACA, Còdexs de la Casa Reial, ms. 10, olim Colección de Códigos, n^o I, f. Ir-CVIIr (s. XV).⁴⁶

41. Cf. Cortes, I, ap. IV, 813; BROCA, 183; BROCA* 361; DÍAZ Y DÍAZ, 300; PÉREZ MARTÍN, 22; José Francisco SÁEZ GUILLÉN – Pilar JIMÉNEZ DE CISNEROS VENCELÁ, *Catálogo de Manuscritos de la Biblioteca Colombina de Sevilla*, vol. I, Camas-Sevilla, Cabildo de la S. M. i P. I. Catedral de Sevilla – Institución Colombina 2002, 220-223; Aquilino IGLESIA FERREIRÓS, *Soliloquios sobre Usatici y glosas*, dins «Initium», 12 (2007), 70, 298-307 i 307-310; LUB, I-I, 626.

42. Cf. VALLS, 181; PÉREZ MARTÍN, 21; GARCÍA Y GARCÍA, 109-132; Aquilino IGLESIA FERREIRÓS, *Soliloquios sobre Usatici y glosas*, dins «Initium», 12 (2007), 70; LUB, I-I, 626.

43. Cf. COROLEU, *El Código ...*, 88; VALLS, 181; PÉREZ MARTÍN, 21; GARCÍA Y GARCÍA, 147-157; LUB, I-II, 626.

44. Cf. VALLS, 181-182; PÉREZ MARTÍN, 21-22; GARCÍA Y GARCÍA, 263-282; LUB, I-I, 626-627; FERRAN I PLANAS 303.

45. Cf. R. OTTO, *Die Verordnung für den gottesgerichtlichen Zweikampf zu Barcelona*, dins «Zeitschrift für romanische Philologie», XIII (1889), 98-114; Id., «Modern language», 1889, 349; Cortes, I, ap. IV, 812-813; BROCA, 184; BROCA*, 362; Id., *De les investigacions respecte del dret de Catalunya i de la reintegració de ses fonts*, dins «Institut d'Estudis Catalans. Anuari 1907», 262; DÍAZ Y DÍAZ, 300; PÉREZ MARTÍN, 22; COLL, 117-146; Aquilino IGLESIA FERREIRÓS, *Giraud, D'Abadal y Valls, Mor y los Usatges*, dins «Initium», 7 (2002), 41-51; *Jot, un jurista maldito*, dins ib., 8 (2003), 3-64; *Frangullas ou migallas* (7), dins ib., 403-404; *Biblioteca Apostolica Vaticana. Ms. Ottob. lat. 3058 de los Usatges glosados. Edición*, dins ib., 511-894 (text a les p. 569-894); *Breve historia del derecho catalán en base a algunas compilaciones. Materiales de trabajo*, dins «Initium», 15.1 (2010), 536-538; LUB, I-I, 627; FERRAN I PLANAS, 291-294.

46. Cf. Cortes, I, ap. IV, 810-811; J. COROLEU, *El Código ...*, 94-95; BROCA, 182; Ramon D'ABADAL I DE VINYALS & Jordi RUBIÓ I BALAGUER, *Notes sobre la formació de les compilacions de Constitucions i altres Drets de Catalunya i de Capítols de Cort referents al General*, dins «Estudis Universitaris Catalans», 4 (1910), 429-430; BROCA*, 358; PÉREZ MARTÍN, 25-26; FONT, *Res-senya*, XLIII-XLV; Aquilino IGLESIA FERREIRÓS, *El manuscrito latino 4792 de la Biblioteca Nacional de París. Usatges y Liber iudiciorum. Edición*, dins «Initium», 5 (2000), 27-41, 51-101, 124-132;

43) **B 9** - Barcelona, ACA, Còdexs de la Casa Reial, ms. 8, olim Colección de Códigos, n° IX, f. 148v-182r (s. XV in).⁴⁷

44) **B 10** - Barcelona, ACA, Còdexs Generalitat, ms. 2. F. I-CLXV (s. XV).⁴⁸

45) **E 3.2** - Escorial, ms. lat. Z.I.3, f. 49-130 (s. XV, glossat).⁴⁹

46) **U 4** - La Seu d'Urgell, ms. 2101, f. 3r-5v [us. 145, 157] (s. XV).⁵⁰

f. 5v-6r [us. 96],

f. 10r [us. 171],

f. 15r [us. 80-81],

f. 20r- 21r [us. 3, 139-10],

f. 24rv [us. 63],

f. 37r-38r [us. 106a, 106b, 120, 146, 150],

f. 59rv [us. 70],

f. 62r-63v [us. 130, 131, 144, 23, 27, 28, 84, 126-127, 144.2],

f. 63v-64r [us. 43, 45, 46, 170],

f. 64rv [us. 24, 25],

f. 65v-66r [us. 103, 104, 105, 121],

f. 67v [us. 155],

f. 68v [us. 72],

f. 69r-72r [us. 4-5a, 5, 6, 7-9, 10-11, 12, 13 i 15, 14, 17, 18, 21, 22, 58, 59, 71, 119, 135, 102, 159, 160a],

f. 72r-73v [us. 48, 49, 50, 52-53, 54, 55, 56, 57, 67, 137],

f. 79r-80r [us. 168, 85, 86, 89, 87b, 129, 167, 164, 163, 165, 144c, 143],

f. 80r-81r [us. 148],

f. 86rv [us. 123, 158],

f. 86v-87r [us. 60, 62],

f. 91v-92r [us. 147, 155a, 155b],

Aquilino IGLESIA FERREIRÓS, *Giraud, D'Abadal y Valls, Mor y los Usatges*, dins «Initium», 7 (2002), 61-78; FERRAN I PLANAS, 277-279.

47. Cf. PÉREZ MARTÍN, 26; FONT, *Ressenya*, LII-LIII; Aquilino IGLESIA FERREIRÓS, *Giraud, D'Abadal y Valls, Mor i los Usatges*, dins «Initium. Revista catalana d'història del dret», 7 (2002), 61-78; FERRAN I PLANAS, 277-279.

48. Cf. Cortes, I, ap. IV, 810-811; COROLEU, *El Código ...*, 95; BROCÀ, 182; BROCÀ*, 358; Ramon D'ABADAL I DE VINYALS & Jordi RUBIÓ I BALAGUER, *Notes sobre la formació de les compilacions de Constitucions i altres Drets de Catalunya i de Capítols de Cort referents al General*, dins «Estudis Universitaris Catalans», 4 (1910), 400; Ramon D'ABADAL I DE VINYALS, *Dels visigots als catalans*, II, 397, 400; PÉREZ MARTÍN, 28; FONT, *Ressenya*, XLV-XLVI; FERRAN I PLANAS, 279-280.

49. Cf. supra, nota 16, i Aquilino IGLESIA FERREIRÓS, «Compilaciones catalanas de Derecho», dins VV.AA., *El Dret comú i Catalunya. Actes del XI Simposi Internacional. Barcelona, 20-22 de maig de 2004*, Barcelona 2005; FERRAN I PLANAS, 304.

50. Cf. PÉREZ MARTÍN, 26-27; FONT, *Ressenya*, XLVI-XLVIII; GARCÍA I GARCÍA, 283-322; FERRAN I PLANAS, 304.

- f. 92v-93r [us. 116],
 f. 93v-94r [us. 77, 78],
 f. 94v [us. 31, 169, 114, 156],
 f. 95v [us. 26],
 f. 96v [us. 87],
 f. 97v [us. 154],
 f. 98rv [us. 122, 132, 73, 152],
 f. 99r-100r [us. 149],
 f. 101r [us. 153],
 f. 101rv [us. 134],
 f. 102r-103r [us. 76, 79],
 f. 104r [us. 113, 8, 90, 101],
 f. 107v-108r [us. 108, 112],
 f. 108v [us. 100],
 f. 108v [us. 161, 162],
 f. 108v-110r [us. 66b, 141],
 f. 110r [us. 19, 20 75, 74],
 f. 112v [us. 107],
 f. 114r-115v [us. 44, 64, 65-66, 68, 91, 124, 142, 93, 95],
 f. 117r-118r [us. 109, 110-111, 117, 118, 138],
 f. 118r [us. 151],
 f. 118r-119v [us. 29, 30, 32, 33, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40-41, 42, 47, 125],
 f. 122r [us. 1-2, 3],
 f. 148v-150r [us. 173, 83, 98, 61, 99, 172, 133, 174].
 47) U 5 – La Seu d’Urgell, ms. 2104, f. 1r-4r [us. 133, 174a, 174b]; f. 26rv [us. 171] (s. xv)⁵¹

c) Traducció catalana dels Usatges:

c^a) Textos anteriors a la traducció oficial:

- 1) Barcelona, ACA, Canc., Cartes Reials, Legislació, lligall 1, n. 1 (185 × 275), f. 26r-37v (s. XIII ex).⁵²
- 2) Barcelona, ACA, Còdexs de la Casa Reial, ms. 8, f. 148v-182v (a. 1339-1340).⁵³

51. Cf. PÉREZ MARTÍN, 22; GARCÍA Y GARCÍA, 323-330.

52. BROÇÀ, 185; BROÇÀ*, 364 PÉREZ MARTÍN, 23.

53. BROÇÀ, 184-185; BROÇÀ*, 364; PÉREZ MARTÍN, 23. Cf. PÉREZ MARTÍN, 26; FONT, *Ressenya*, LII-LIII; FERRAN I PLANAS, 277-279.

- 3) Barcelona, ACA, Còdexs Generalitat, ms. 3, f. Ir-CLXXXIIIv (s. XV).⁵⁴
- 4) Vic, BE, ms. 157, f. 3-18v (s. XIII^{2/2}).⁵⁵
- 5) Escorial, ms. Z.III.14, f. 7r-23v (s. XIII-XIV / s. XIV^{1/3} / ca. 1315).⁵⁶
- 6) Madrid, RAH, ms. 9-11-2-28, f. 57-80v (s. XV).⁵⁷
- 7) Palma de Mallorca, Arxiu del Regne, ms. 1 (*Liber Regum*), f. 182ra-202vb (1334-1339).⁵⁸
- 8) Palma de Mallorca, Arxiu del Regne, ms. 5, f. 171-202, CLXXI-CCXI (s. XIV) (= còpia de l'anterior).⁵⁹
- 9) Palma de Mallorca, Arxiu del Regne, ms. 6, f. 129-155v (1330-1360).⁶⁰
- 10) Palma de Mallorca, Arxiu del Regne, ms. 8, f. 95-116 (1340-1450).⁶¹
- 11) Palma de Mallorca, Arxiu del Regne, ms. 17 (*Ordinacions o Libre de Codicis Feudals*), f. 3-12b (s. XIV).⁶²
- 12) Palma de Mallorca, Família Pueyo, ms. 8 (1291).⁶³
- 13) Palma de Mallorca, Família Safortesa, ms. Burgues-Safortesa (s. XIV ex).⁶⁴
- 14) Barcelona, BC, ms. 1216, f. 35r-46v (s. XIV ex – XV in).⁶⁵

54. COROLEU, *El Código ...*, 95-96; BROCA, 185; BROCA*, 364; Ramon d'ABADAL I DE VINYALS & Jordi RUBIÓ I BALAGUER, *Notes sobre la formació de les compilacions de Constitucions i altres Drets de Catalunya i de Capítols de Cort referents al General*, dins «Estudis Universitaris Catalans», 4 (1910), 429-430; Ramon d'ABADAL I DE VINYALS, *Dels visigots als catalans*, II, 400; PÉREZ MARTÍN, 28; FONT, *Resenya*, LIII-LVII; FERRAN I PLANAS, 305-306.

55. BROCA, 185; BROCA*, 363; Josep GUDIOL, *Catàleg dels llibres manuscrits anteriors al segle XVIII del Museu Episcopal de Vic*, Barcelona 1934, 166-167; PÉREZ MARTÍN, 24-25; FERRAN I PLANAS, 313-315. Aquest ms. fou publicat pel mateix Josep GUDIOL, *Traducció dels Usatges, les més antigues constitucions de Catalunya i les Costumes de Pere Albert*, dins «Institut d'Estudis Catalans. Anuari 1907», 285-334.

56. Cf. Bienvenido OLIVER, *Historia del Derecho en Cataluña, Mallorca y Valencia. Código de las costumbres de Tortosa*, t. I, Madrid 1876, 264-266 i apèndix X; Fidel FITA, *Cortes y Usages de Barcelona en 1061. Textos inéditos*, dins «Boletín de la Real Academia de la Historia», (1890), 424-428; COROLEU, *El Código ...*, 87; BROCA, 185; BROCA*, 363; J. ZARCO CUEVAS, *Catálogo de los manuscritos Catalanes, Valencianos, Gallegos y Portugueses de la Biblioteca del Escorial*, Madrid 1932, 99-106; PÉREZ MARTÍN, 24; FERRAN I PLANAS, 309-310.

57. BROCA, 185; BROCA*, 363.

58. Cf. *Cortes*, I, 793; J. M. QUADRADO, *Privilegios y franquicias de Mallorca*, p. IX, XIX-XX i 35; BROCA, 185; BROCA*, 363; PÉREZ MARTÍN, 23-24.

59. Cf. *Cortes*, I, 793; QUADRADO, 109; BROCA*, 364; PÉREZ MARTÍN, 24.

60. Cf. *Cortes*, I, 793; QUADRADO, 112; BROCA*, 364; PÉREZ MARTÍN, 24.

61. Cf. *Cortes*, I, 793; QUADRADO, 114; BROCA, 185; BROCA*, 364.

62. Cf. *Cortes*, I, 793; QUADRADO, 265; BROCA, 185; BROCA*, 363-364; PÉREZ MARTÍN, 24; Antoni MUT CALAFELL, dins «Gran Enciclopèdia de Mallorca», VII, 335-336; FERRAN I PLANAS, 311-312.

63. Donat a conèixer dins BITECA manid 1234.

64. Donat a conèixer dins BITECA manid 1287.

65. Cf. AA. VV., *Cincuenta años de la antigua Biblioteca de Catalunya*, Barcelona 1968, 155; PÉREZ MARTÍN, 23; FERRAN I PLANAS, 285-286; Aquilino IGLESIA FERREIRÓS, *Una redacción de los Usatici recuperada*, dins «Initium», 15.1 (2010), 38; LUB, I-I, 787-808.

- 15) Barcelona, BICAB, ms. 74, f. 1-23v (s. XIV in / ca. 1400).⁶⁶
 16) Barcelona, BICAB, ms. 75, f. 1r-15v (s. XV^{1/2}).⁶⁷
 17) Madrid BNM, ms. 10.185 (olim Ii 111), f. 1-296 (s. XV).⁶⁸

c^b) Textos de la traducció oficial:

- 18) Barcelona, ACB, ms. 78 (s. XV).⁶⁹
 19) Barcelona, ADB, ms. sense cota (s. XVI).⁷⁰
 20) Palermo, Biblioteca Centrale della Regione Siciliana, ms. 3.X.G.2 (s. XVI).⁷¹
 21) Tortosa, Arxiu Municipal, ms. 8 (s. XV).⁷²
 22) Escorial, ms. O.I.12, f. 12ra-34ra (post 1323), procedent de Poblet.⁷³

d) Fragment

- 23) Barcelona, BC, ms. 2546/2, estudiat ací.

4ad. Catàlegs i bibliografia:

- A. OLIBA, *Commentariorum de Actionibus ... Prima Pars*, Barcelona 1606, 372-379 (ed. facsimilar: Antoni OLIBA, *Comentaris sobre «De actionibus»*. Part I. *Estudi introductori a càrrec de Carlos J. MALUQUER DE MOTES I BERNET*, catedràtic de dret civil, {i} Antoni VAQUER ALOY, professor titular de dret civil, Generalitat de Catalunya – Departament de Justícia [Textos Jurídics Catalans. Escriptors 1/6], Barcelona 1998);
 Andreu BOSCH, *Summari, índex o epítome dels admirables y nobilíssims títols de Honor de Catalunya, Rosselló i Cerdanya*, Perpinyà 1628, 514-516;
 Pedro Nolasco VIVES I CEBRIÀ, *Traducción al castellano de los Usajes y demás Derechos de Cataluña que no están derogados o no son notoriamente inútiles*, t. I-IV

66. PÉREZ MARTÍN, 23. Aquest ms. ha tingut cotes diverses: Reg. A 2257. Donem ací la que apareix en el catàleg en línia de mss. de la Biblioteca del Col·legi de l'Advocacia de Barcelona.

67. No assenyalat abans. Fou incorporat a la llista de mss. dels *Usatges* el 2020. Com l'anterior, aquest ms. ha tingut cotes diverses: Reg. 2119, Vitrin. II-20, R-282.

68. Cf. supra, nota 25.

69. Cf. BROCA, 186; PÉREZ MARTÍN, 28; FONT, *Ressenya*, LX-LXI; FERRAN I PLANAS, 306-307.

70. Cf. BROCA, 186; BROCA*, 364; PÉREZ MARTÍN, 28.

71. Cf. BROCA, 186; BROCA*, 364; PÉREZ MARTÍN, 28-29.

72. Cf. J. MASSIP, *Les Constitucions de Catalunya de l'Arxiu de la Ciutat de Tortosa*, dins «*Revista de Llengua i Dret*», 4 (1984), 125-134; PÉREZ MARTÍN, 29; FONT, *Ressenya*, LVIII-LVIII; FERRAN I PLANAS, 33.

73. És citat a *Cortes*, I, 810, nota 1; BROCA, 185; BROCA*, 363; J. ZARCO CUEVAS, *Catálogo de los manuscritos Catalanes, Valencianos, Gallegos y Portugueses de la Biblioteca del Escorial*, Madrid 1932, 68-69; PÉREZ MARTÍN, 24.

- + Índices, Barcelona 1832-1838, p.; segona edició en 1861-1867, p. 3-4; ed. facsimilar de la Generalitat de Catalunya – Departament de Justícia, Barcelona 1989 (Textos Jurídics Catalans. Escriptors I/4-5), en dos volums, 1-642 i 649-1523 p), p. [9]-[10];
- J. MASSOT-REYNIER, *Les Coutumes de Perpignan*, Montpellier 1848, p. LXIV-LXVII;
- Adolf HELFFERICH, *Entstehung und Geschichte des Westgoten-Rechts*, Berlin 1858, 399-403;
- J. BOTET I SISÓ, *Los Usatges de Barcelona. Estudios historichs y criticbs de la primera compilació de lleys catalanas*, dins «La Renaxensa, periódich de literatura, ciències y arts», I (1871), 17, 29, 41, 55, 73;
- Bienvenido OLIVER, *Historia del Derecho en Cataluña, Mallorca y Valencia. Código de las Costumbres de Tortosa, I*, Madrid 1876, 260-278;
- Julià-Bernat ALART, *Privilèges et titres relatifs aux franchises, institutions et propriétés communales de Roussillon et Cerdagne, I*, Perpinyà 1878;
- José COROLEU, *Código dels Usajes de Barcelona. Estudio crítico*, dins «Boletín de la Real Academia de la Historia», IV (1884), 85-104;
- G. M. de BROCÀ i J. AMELL, *Instituciones del derecho civil catalán vigente ..., precedida de una introducción histórica, I*, Barcelona 1886, 17-26;
- I. FICKER, *Ueber die «Usatici Barcinonae» und deren Zusammenhang mit den «Exceptiones Legum romanarum»*, dins «Mittheilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung», II Ergänzungsband», Innsbruck 1886, 136-275 (traducció de J. ROVIRA ARMENGOL, *Sobre los Usatges de Barcelona y sus afinidades con las Confirmaciones prelatorum baronum et militum super pace et treuga «Exceptiones Legum Romanorum»*, Barcelona, UB – Facultad de Derecho 1926, amb recensió de F[ferran] V[alls] i T[aberner] dins «Institut d'Estudis Catalans Anuari MCMXXI-MCMXXVI», vol. VII, 409-410);
- , *Ueber nähere Verwandtschaft zwischen gotisch-spanischem und norwegisch-isländischem Recht*, dins «Mittheilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung», II Ergänzungsband», Innsbruck 1888;
- Fidel FITA, *Cortes y Usajes de Barcelona. Textos inéditos*, en «Boletín de la Real Academia de la Historia», XVII (1890), 385-428;
- José COROLEU, *El Código de los Usajes de Barcelona. Estudio histórico jurídico*, Barcelona, Henrich i Cia 1890, 104 p.;
- Max CONRAT, *Geschichte der Quellen und Literatur der römischen Rechts in früher Mittelalter*, Leipzig 1891, 466-471 (reedició a Aalen 1963);
- J. A. BRUTAILS, *Étude sur la condition des populations rurales du Roussillon au moyen âge*, París 1891, p. xxxv-xl;
- Fidel FITA, *El obispo Guisliberto y los Usajes de Barcelona*, dins «Boletín de la Real Academia de la Historia», XVIII, 1891, 228-246;
- J. BALARI I JOVANY, *Orígenes històrics de Catalunya*, Barcelona 1899, 415-466; reedició dins «Biblioteca Filològica-Històrica, XI», Instituto Internacional de Cultura romànica, Abadía de Sant Cugat del Vallès 1964, vol. II, 451-501;

- Ch. SABATÉ, *Essai sur les sources du droit des comtés de Rousillon et de Cerdagne jusqu'en 1344*, Perpinyà 1899, 375-378;
- F. ROMANÍ, *Usatges, quins foren sos autors, son caracter y principals tendències*, dins «Catalunya. Revista literaria quinzenal», Barcelona 1903, p. II;
- Arturo CORBELLA Y PASQUAL, *Manual de Derecho catalán*, Reus 1906, 107-121;
- , *Concordancia entre el texto catalán y los latinos de Amorós y Ferrer y ensayo de restitución del texto primitivo de la colección denominada Usajes de Barcelona*, dins «Revista Jurídica de Cataluña», XIII-4 (1907), 156-176;
- Guillem M^a DE BROCÀ I DE MONTAGUT, *De les investigacions respecte del Dret de Catalunya i de la reintegració de ses fonts*, dins «Institut d'Estudis Catalans. Anuari 1907», 257-265;
- , *Traça de classificació dels Usatges i idea de la potestat*, dins «Institut d'Estudis Catalans. Anuari 1907», 276-284;
- , *Juristes catalans dels segles XI, XII i XIII, fonts dels seus coneixements i transcendència que exerciren*, dins «Institut d'Estudis Catalans. Anuari 1908», 429-440;
- Ramon D'ABADAL I DE VINYALS & Jordi RUBIÓ I BALAGUER, *Notes sobre la formació de les compilacions de Constitucions i altres Drets de Catalunya i de Capítols de Cort referents al General*, dins «Estudis Universitaris Catalans», 4 (1910), 409-445;
- Eduardo de HINOJOSA, *Das germanische Element im spanischen Rechte*, dins «Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte», Band XXXI, Germ. Abt., Weimar 1910;
- Guillem M^a DE BROCÀ, *Els Usatges de Barcelona*, dins «Institut d'Estudis Catalans. Anuari 1913-1914», 357-389, amb catàleg dels manuscrits llatins i catalans de l'obra;
- , *Historia del Derecho de Cataluña, especialmente del civil, y Exposición de las Instituciones del Derecho civil del mismo territorio en relación con el Código civil de España y la Jurisprudencia*, vol I, Barcelona 1918, 127-191;
- POUMARÈDE, *Les Usages de Barcelona*, Tolosa del Llenguadoc 1925;
- E. BESTA, *Usatici ed usi curiali di Barcellona*, dins «Rendi conto dell'Istituto Lombardo di Scienze e Lettere», ser. II, 58 (1925), 637 ss. (n'hi ha versió catalana a la «Revista Jurídica de Catalunya» [1925] 499 ss.);
- F. VALLS I TABERNER, *El problema de la formació dels Usatges*, dins «Revista de Catalunya» 1925, treball reproduït dins ID., *Estudis d'història jurídica catalana*, Barcelona 1930, reeditat dins ID., *Obras Selectas, II*, Barcelona 1954, 53 ss, i encara en ID., *Los Usatges de Barcelona*, Barcelona PPU 1984, 9-17;
- , *Carta constitucional de Ramon Berenguer I de Barcelona*, dins «Anuario de Historia del Derecho Español» 1929; reeditat dins ID., *Los Usatges de Barcelona*, Barcelona PPU 1984, 19-21;
- , *Usatges del comte Ramon Berenguer III: Manuscrits dels Usatges de Barcelona*, dins «Revista Jurídica de Catalunya», 35 (1929), reeditat dins ID., *Los Usatges de Barcelona*, Barcelona PPU 1984, 47-52;

- , *Els «Usualia de curialibus usibus Barchinonae»*, en «Estudis Universitaris Catalans», 19 (1934), 270-280;
- , *El cardenal Hug Càndid i els Usatges de Barcelona. L'estatut comtal de 1064*, dins *Obras Selectas, II*, Barcelona 1954, 80 ss, reeditat dins ID., *Los Usatges de Barcelona*, Barcelona PPU 1984, 35-45;
- , *Los Usatges de Barcelona*, Barcelona-Málaga PPU 1984 [estudi introductorí de Jesús FERNÁNDEZ VILADRICH i Manuel J. PELÁEZ];
- Carlo Guido MOR, *Appunti sulla formazione degli «Usatici Barchinonae»*, dins «Studi di storia e diritto in onore di Carlo Calisse», I, Milà 1940, 367;
- , *En torno a la formación del texto dels «Usatici Barchinonae»*, dins «Anuario de Historia del Derecho Español», 1958, 413-459;
- Joan BASTARDAS I PARERA, *Sobre la problemàtica dels Usatges de Barcelona (Discurs de recepció a la Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona)*, Barcelona 1977;
- Aquilino IGLESIA FERREIRÓS, *La creación del derecho en Cataluña*, dins «Anuario de Historia del Derecho Español», 57 (1977), 276;
- E. RODÓN BINUÉ, *El lenguaje técnico del feudalismo en el siglo XI en Cataluña*, Barcelona 1957.
- M. J. PELÁEZ i E. M. GUERRA, *Los Usatges de Barcelona. Estudios, comentarios y edición bilingüe del texto*, Barcelona 1984;
- Joan BASTARDAS, *Usatges de Barcelona. El Codi a mitjan segle XII (Textos i Documents, 6)*, Barcelona, Fundació Noguera 1984;
- Thomas N. BISSON, *L'essor de la Catalogne: identité, pouvoir et idéologie dans une société du XII siècle*, dins «Annales», 39 (1984), 464;
- F. UDINA MARTORELL i A. M. UDINA i ABELLÓ, *Consideracions a l'entorn del nucli originari dels «Usatici Barchinonae»*, dins «Estudi General» 5-6 (1985-1986), 87-107;
- Tomàs DE MONTAGUT ESTRAGUÉS, *La recepción del derecho feudal común en Cataluña. I (1211-1330)*, dins «Glossae», 4 (1992), 37;
- J. M. PONS I GURI, *Documents sobre aplicació dels Usatges de Barcelona anteriors al segle XIII*, dins «Acta historia et archaeologica mediaevalia», 14-15 (1993-1994), 39-46;
- J. BASTARDAS, *Sobre la cronologia i la significació de l'Usatge Quoniam per iniquum principem*, dins «Miscel·lània Ramon d'Abadal», Barcelona 1994, 85-106;
- A. PÉREZ MARTÍN, *Hacia una edición crítica del texto latino dels Usatges de Barcelona*, dins «Glossae», 7 (1995), 9-32;
- , *El derecho catalán en el Archivo Capitular de la Seo de Urgel*, dins «Glossae», 7 (1995), 135-153;
- , *Génesis de les Compilaciones del Derecho Catalán*, dins «Studia Gratiana», 28 (1998), 685-708;
- , *Los Usatici Barchinonae*, dins «Gesetzbücher in Faksimiledrucke», Frankfurt/Main [treball conegut només per referència];
- André GOURON, *Sur la compilation des Usages de Barcelone au douzième siècle*, dins Aquilino IGLESIA FERREIRÓS (ed.), *El dret comú i Catalunya. Actes del VIII Simposi Internacional. Barcelona, 29-30 maig de 1998*, Barcelona, Fundació

- Noguera. Associació Catalana d'Història del Dret «Jaume de Montjuïc» (Estudis, 18) 1999, 219-236;
- L. TO FIGUERAS, *Droit et succession dans la noblesse féodale à propos des Usages de Barcelone (XIe-XIIe siècle)*, dins J. BEAUCAMP et G. DAGRON (éd.), «La transmission du patrimoine. Byzance et l'aire méditerranéenne» (Travaux et mémoires du Centre de recherche et d'histoire et civilisation de Byzance. Collège de France, 11), Paris 1998;
- Aquilino IGLESIA FERREIRÓS, *Liber Usatici y Tomás Mieres. Notas deshilvanadas y materiales de trabajo*, dins «Initium», 5 (2000), 1-132;
- Adam J. KOSTO, *The limited Impact of the Usatges de Barcelona in Twelfth-Century Catalonia*, dins «Traditio», 56 (2001), 53-88;
- Aquilino IGLESIA FERREIRÓS, *De usaticis quomodo inventi fuerunt*, dins «Initium», 6 (2001), 25-212.
- , *Los Usatges de Barcelona. Una nota crítica*, dins *ib.*, 385-408.
- , *Frangullas ou migallas (5)*, dins *ib.*, 439-442.
- , *La producción de códices jurídicos en España: ius commune y iura propria*, dins Vincenzo COLLI, «Juristische Buchproduktion im Mittelalter», Frankfurt a. Main 2002, 567-595.
- , *Giraud, D'Abadal y Valls, Mor y los Usatges*, dins «Initium», 7 (2002), 3-78.
- , *Frangullas ou migallas (6)*, dins *ib.*, 277-330.
- , *La tradición leridana de Usatges y glosas*, dins «Initium», 9 (2004), 3-60.
- , *Frangullas ou migallas (8)*, dins *ib.*, 489-493.
- , *Paeria de Lleida. Usatges glosados*, dins *ib.*, 519-814.
- Francisco Luis PACHECO CABALLERO, *El usatge Princeps namque. Las cortes y los juristas*, dins «Initium», 10 (2005), 225-246.
- Aquilino IGLESIA FERREIRÓS, *Variaciones sobre un mismo tema. los Usatges de Barcelona*, dins «Initium», 11 (2006), 3-106.
- , *Soliloquios sobre 'Usatici' y glosas*, dins «Initium», 12 (2007), 15-118.
- , *Comentarios a unos cuadros sinópticos de los Usatici Barchinone*, dins «Initium», 13 (2008), 55-192.
- , *Contenido y ordenación de los Usatici. Cuadros sinópticos*, dins *ib.*, 707-913
- , *Introducción a una edición ideal de Usatici y glosas*, dins «Initium», 14 (2009), 3-194.
- , *Frangullas ou migallas (13)*, dins *ib.*, 651-664 .
- , *Una redacción de los Usatici recuperada*, dins «Initium», 15.1 (2010), 3-214.
- , *Frangullas ou migallas (14)*, dins «Initium», 15.2 (2010), 785-816.
- , *Ensayo de una edición sinóptica de los Usatici*, dins «Initium», 16 (2011), 655-672.
- , *Frangullas ou migallas (16) {Usatici mentireiros}, {Statuta comitis et Usatici Barchinone}*, dins «Initium», 17 (2012), 495-509.
- , *Los comentarios a los Usatici de Jacobus de Calicio*, dins «Initium», 21.1 (2016), 3-38.

- , *Entre la leyenda y el mito: Los Usatici Barchinone. Quod nihil scitur*, dins «Initium», 22 (2017), 3-208.
- , *Frangullas ou migallas (21)*, dins *ib.*, 359-424.
- , *Una visión panorámica del contenido de los Usatici sinópticos: Introducción a un cuadro de conjunto*, dins «Initium», 23 (2018), 599-670.
- , *Soliloquio obligado*, dins «Initium», 24 (2019), 3-81.
- , *Frangullas ou migallas (23)*, dins «Initium», 24 (2019), 508-520.
- Antonio PÉREZ MARTÍN, *Estudios de Derecho común en Europa*, Madrid, Sanz y Torres 2018, p. 190-192;
- Aquilino IGLESIA FERREIRÓS, *Frangullas ou migallas {Os manuscritos parisinos dos Usatici}*, dins «Initium», 24 (2019), 514-517.
- , *Frangullas ou migallas (24)*, «Initium», 25 (2020), 631-676.

5ad. Edicions:

a) *Del text llatí:*

- 1) *Llibre dels Costums de la insigne ciutat de Tortosa*, Tortosa, Arnau Guillem de Montpesat, 1539, 4 + 120 f., a dues columnes; al final de l'obra es van insertar els *Usatges de Barcelona* que tenien vigència a la ciutat. Obra reimpressa per Bienvenido OLIVER, *Historia del Derecho en Cataluña, Mallorca y Valencia*, t. IV, Madrid 1881.
- 2) *Antiquiores Barchinonensium leges, quas vulgus Vsaticos appellat, cum commentariis supremorum iurisconsultorum Iacobi a Monte Iudaico, Iacobi et Guillelmi a Vallesica et Iacobi Calicii, cum indice copiosissimo*, Barcelona, Carles Amorós 1544.
- 3) Charles GIRAUD, *Essai sur l'histoire du Droit civil français au Moyen Age*, t. II, París, Plon 1846 (edició a base de BNF, mss. lat. 4671 i 4673).
- 4) Adolf HELFERICH, *Entstehung und Geschichte des Westgoten Rechts. Anhang*, Berlin, Georg Reimer 1858, 429-462. Edita el n. 22) Madrid, RAH, ms. 9-9-7/2005, f. 1r-20v (s. XIII).
- 5) Amalio MARICHALAR, marquès de Montesa, i Cayetano MANRIQUE, *Historia de la legislación i recitaciones del Derecho civil de España*, t. VII, Madrid 1863, 231-281 (= reimpressió de l'edició 2).
- 6) RAH [Fidel FITA i Benvingut OLIVER], *Cortes*, I, 10-46.
- 7) Ramon D'ABADAL I DE VINYALS – Ferran VALLS I TABERNER, *Usatges de Barcelona editats amb una introducció*, Barcelona, Impremta de la Casa de Caritat 1913 (Textes de Dret Català I), 110 p.
- 8) BROCÀ, 141-179.
- 9) M. J. PELÁEZ i E. M. GUERRA, *Los Usatges de Barcelona. Estudios, comentarios i edició bilingüe del texto*, Barcelona 1984.
- 10) Aquilino IGLESIAS FERREIRÓS, *Liber usaticorum Barchinone. Tomo I. Pródromos para una edición sinóptica. Volumen I* (895 p.), *Volumen II* (1041 p.), *Volumen III** (1-849 p.), *Volumen III*** (857-1641 p.), Barcelona, Associació Catalana d'Història del Dret «Jaume de Montjuïc», 2012-2013.

b) *Del text en català:*

1) *Constitucions de Catalunya*, Barcelona, Pere Michel i Diego Gumiel 1495, 363 f. Reedició de la Generalitat de Catalunya – Departament de Justícia, Barcelona 1988, (Textos Jurídics Catalans. Lleis i Costums IV/1), CXXXVI, p. + CCCLIII f.

2) *Constitucions i altres drets de Cathalunya*, 3 volums Barcelona, Hubert Gotart 1588-1589.

3) *Constitucions i altres drets de Cathalunya*, 3 volums, Barcelona, Joan Pau Martí i Josep Llopis 1704. Reedició de la Generalitat de Catalunya – Departament de Justícia, Barcelona 1995 (Textos Jurídics Catalans. Lleis i Costums, IV/2) 513 + [43] + [4] + 213 + [13] + 90 + [6] p.

4) RAH [Fidel FITA i Benvingut OLIVER], *Cortes*, I, 731-792.

5) Josep GUDIOL: cf. supra, nota 54.

6) *Col·legi d'Advocats de Barcelona, Constitucions i altres drets de Catalunya*, Barcelona, Henrich i Companyia 1909.

7) Ramon D'ABADAL I DE VINYALS – Ferran VALLS I TABERNER, *Usatges de Barcelona editats amb una introducció*, Barcelona, Impremta de la Casa de Caritat 1913 (Textes de Dret Català I), 110 p.

8) Antonio VALLECILLO, *Legislación militar de España antigua y moderna*, t. IX, ex 5).

9) Josep ROVIRA I ARMENGOL, *Usatges de Barcelona i Commemoracions de Pere Albert*, Barcelona, Editorial Barcino 1933 (Els Nostres Clàssics 43-44), 51-137, ex 54).

10) *Constitucions i altres drets de Catalunya* [edició facsímil de 3], Barcelona, Editorial Base 1973.

11) Joan BASTARDAS I PARERA, 1984, ex ms. 44).

12) M. J. PELÁEZ i E. M. GUERRA, *Los Usatges de Barcelona. Estudios, comentarios i edició bilingüe del text*, Barcelona 1984.

13) Joan BASTARDAS, Teresa GRÀCIA, Lluïsa DE NADAL i Pere PUIG I USTRELL, *Usatges de Barcelona. El codi a mitjan segle XII. Establiment del text llatí i edició de la versió catalana del manuscrit del segle XIII de l'Arxiu de la Corona d'Aragó de Barcelona*, Barcelona, Fundació Noguera (Textos i documents, 6) 1991.

14) *Constitucions i altres drets de Catalunya* [edició facsímil de 5], Generalitat de Catalunya – Departament de Justícia, Barcelona 1995 (Textos Jurídics Catalans. Lleis i Costums IV/2), + a1-[d4] + 513 + x1-Ccc2 + 213 + 89 p.

15) Joan J. BUSQUETA RIU, M. Teresa QUINTILLÀ ZANUY, Raül TORRENT TORRENT, *Usatges i Constitucions de Catalunya. Traducció al català. Vol. I-II, Lleida. Segle XIV*, Lleida, Ajuntament de Lleida 1999.

16) Aquilino IGLESIA FERREIRÓS, *Ensayo de una edición sinóptica de los Usatici*, dins «Initium», 16 (2011), 655-770 (text a les p. 675-770).

c) *Del text en castellà traduït del català:*

Pedro Nolasco VIVES I CEBRIÀ, *Traducción al castellano dels Usajes y demás Derechos de Cataluña que no están derogados o no son notoriamente inútiles*, t. I-IV + Índices, Barcelona 1832-1838; segona edició en 1861-1867. Reedició de la Generalitat de Catalunya – Departament de Justícia, Barcelona 1989, (Textos Jurídics Catalans. Escriptors I/5), en dos volums, 1-642 i 649-1523 p.

III

1. F. 1ra, tres línies i mitja il·legibles.

1b. Fol. [1r-1v]. F. [1ra], inc.: «(*initio mutilus*) e aquel malfaytor estiga aytambe excomunicat tro sus que daquel mal que aqui feren sia emenat (*sic*) del e de aquells que ab si mena. (*Rúbrica*) Aquesta es la pau de nostre seynor (*fi de rúbrica*). Aquesta es la pau confermada dels bisbes e dels abbats comtes uescomtes el bisbat dosona ...».

F. [1vb], exp.: «... si xv dies passaran en doble lio emen, la qual dobra aia aquel bisbe qui la fara redre».

2. Identificació de l'autor i obra: *Constitució de pau i treva del 1033, acordada a Vic, sota el pontificat d'Oliba*.

3. Altres manuscrits:

a) *Del text llatí:*

O. Perdut.

A. Còpia de mitjan segle XI: BC, perg. 4046, dors (fons d'Àger).

B. Còpia del segle XIV²: ACA, Casa Reial, ms. 6, f. XXXIXr-XLr.

C. Còpia del segle XIV: Lleida, Paeria, ms. 1375.

D. Còpia del segle XIV: BNF, ms. lat. 4249, f. 42rb-va.

E. Còpia del segle XIV: BNF, ms. lat. 4672, f. 11vab.

F. Còpia del 1419: Escorial, ms. Z-I-4, f. 48rb-va.

G. BNF, ms. lat. 4670-A, f. 114rb-vb

H. Còpia del 1766: BC, ms. 941: Francesc ESTEVA (Jaume CARESMAR), *Compendi de tots los instruments antichs i moderns ques troban en lo arxiu de la molt insigne Iglesia Colegial de Sant Pere de Ager*, n. 2131, f. 426v-427v, ex A.

b) *Del text català:*

A. ACA, Generalitat, ms. 3.⁷⁴

74. Cf. supra, nota 54.

- B. Tortosa, Arxiu Municipal, ms. 8.⁷⁵
 C. Madrid, BN, ms. 10.185.⁷⁶
 D. Barcelona, ACB, ms. 78.⁷⁷
 E. Còpia del segle XIV-XV: BICAB, ms. 75, f. LIIIV (46v).⁷⁸

4. Catàlegs i bibliografia: ES, xxviii, 129; F. FITA, *Cortes y usages de Barcelona en 1064. Textos inéditos*, dins «Boletín de la Real Academia de la Historia», 17 (1890), 3879-402; A. M. ALBAREDA, *L'abat Oliba, fundador de Montserrat*, Montserrat 1931, 134-135; E. WOHLHAUPTER, *Studien zur Rechtsgeschichte der Gottes und Landfrieden in Spanien*, Heidelberg 1933; R. BONNAUD-DELAMARE, *Les institutions de paix en Aquitaine au XIe siècle*, dins *La paix. Recueils de la société Jean Bodin*, 14 (1961), 419-426; Ramon d'ABADAL I DE VINYALS *L'abat Oliba, bisbe de Vic, i la seva època*, Barcelona 1962³, 235; P. PONSICH, *Oliba et la Trêve de Dieu*, dins «Cahiers de Saint-Michel de Cuxà», 3 (1972), 35; G. DUBY, *Les laïcs et la paix de Dieu*, dins *Hommes et structures du moyen âge*, París 1973, 232-233; E. JUNYENT, *La Pau i Treva*, Barcelona 1975; Josep M. FONT I RIUS, *Los inicios de la Paz y Tregua en Cataluña*, dins *Estudios jurídicos en honor del profesor Octavio Pérez-Victoria*, I, Barcelona 1983, 235-250; Gener GONZALVO I BOU, *La Pau i la Treva a Catalunya. Origen de les Corts Catalanes*, Barcelona, Edicions d la Magrana 1986, 24-2; *Les Constitucions de Pau i Treva de Catalunya (segles XI-XII)*, Barcelona, Generalitat de Catalunya – Departament de Justícia 1994, 8-11; V. FARIAS, *Problemas cronológicos del movimiento de paz y tregua catalán del siglo XI*, dins «Acta Medievalia», 14-15 (1994), 36-37; Pere PUIG I USTRELL *El text més antic conservat d'una constitució de pau in treva catalana: El document 50 del diplomatarí de Sant Pere i Santa Maria de Terrassa, del 1063 o 1064*, dins «Arxius. Butlletí del Servei d'Arxius», 27 (2000), 1-2; Aquilino IGLESIA FERREIRÓS, *Una colección de paces y treguas*, dins «Initium», 10 (2005), 579-612; *Frangullas ou migallas (13)*, 1, dins *ib.*, 14 (2009), 651-663, 669-686; *Breve historia del derecho catalán en base a algunas compilaciones. Materiales de Trabajo. Apéndice II. Paces et treugue*, dins *ib.*, 15.1 (2010) 611-619; *Frangullas ou migallas (15)*, 6-11. *Quén escomenzou a facer constitució de paz e tregoa en Cataluña?*, dins *ib.*, 16 (2011), 440-463; *Las constituciones de Paz y Tregua de 1173*, dins *ib.*, 17 (2012), 3-120; *Frangullas ou migallas (23)*, dins *ib.*, 24 (2019), 505-674.

5b. Edicions:

a) *Del text català:*

[*Constitucions de Catalunya*], Barcelona [Pere Michel i Diego Gumiel] 1495, f. CCXVIIIrb-vb.

75. Cf. supra, nota 72.

76. Cf. supra, nota 25.

77. Cf. supra, nota 69.

78. Cf. supra, nota 67.

Constitucions y altres drets de Cathalunya, Barcelona, Joan Pau Martí i Josep Llopis 1704, 484b-485b.

b) *Del text llatí:*

H. HOFFMANN, *Gottesfriede und Treuga Dei*, Stuttgart 1964, ap. 3, p. 260-262.

E. JUNYENT, *Diplomatari de l'abat Oliba*, doc. 110, p. 183-187.

Gener GONZALVO I BOU, *La pau i la Treva a Catalunya. Origen de les Corts Catalanes*, ap. I, doc. 2, p. 119-122.

Gener GONZALVO I BOU, *Les constitucions de pau i treva a Catalunya (segles XI-XIII)*, pròleg de J. M. FONT I RIUS, (Textos jurídics catalans. Lleis i Costums II/3) Generalitat de Catalunya – Departament de Justícia 1994, doc 3, p. 8-11.

Aquilino IGLESIA FERREIRÓS, *Frangullas ou migallas (13)*, 4, dins «Initium», 14 (2009), 674-677.

c) *Traducció al català modern:*

Eduard JUNYENT, *La Pau i Treva*, Barcelona 1975, 34-37; reproduïda també dins Gener GONZALVO I BOU, *La pau i la Treva a Catalunya. Origen de les Corts Catalanes, o. c.*, p. 122-124.

IV

1. F. 1vb, inc.: «(Rúbrica) Ací començen los noms dels Reys de França casun cant de temps uisc (*fi de rúbrica*) Pepin regna xxxvii ans. Karles el gran regna XL VII ans ...».

Ib., exp.: «... Octon regna x ans. Karles fil de ledouic apres (*fine mutilus*)».

2. Identificació de l'autor i obra: *Llista dels reis carolingis de França, de Pipí a Carles el Simple*.

V

1a. F. 2ra., inc.: «(*initio mutilus*) en axi que si no fara homenatge ne dara postat o fara contra aqueles coses que demanen feeltat ...».

Ib., exp.: «... fara a aquel totes coses que demanen feeltat».

2a. Identificació de l'autor i obra: Pere ALBERT, *Commemoració* «En qual manera don poçtat fembra qui succeeix en feu», fragment final. Edició: ROVI-RA, *Usatges ...*, o. c., 164.

1b. Folis 2ra-2rb. F. 2ra, inc.: «(Rúbrica) Que lo uassail no pot aminuar lo feu al seynor (*fi de rúbrica*) Pus que alcun uassail aura feyt homenatge al seynor per rao del feu ...».

F. 2rb, *exp.*: «... mas si no sots entre heretat feudal no sera costret retenir lo feu».

2b. Identificació de l'autor i obra: Pere ALBERT, *Commemoració* «Que el vassal no pot lexar lo feu al senyor. Edició: ROVIRA, *Usatges ...*, o. c., 165.

1c. Folis 2rb-2vb. Fol. 2rb, *inc.*: «(Rúbrica) Si usufructuari o propietari o abdos son tenguts fer homenatge o seruii al seynor (*fi de rúbrica*) Si lo uassail ol castla a heretat son fil de la castlania ...».

F. 2vb, *exp.*: «... e sostengut del dia ença que li contra digue fer homenatge tro al dia que lo negoci fo adobat.».

2c. Identificació de l'autor i obra: Pere ALBERT, *Commemoració* «Si-l usufructuari e el propietari, ho amdui, sien tenguts fer homenatge ho seruey. Edició: ROVIRA, *Usatges ...*, o. c., 165-167.

1d. F. 2vb, *inc.*: «(Rúbrica) Com II castlans per lo seynor tan solamente e no I per laltre te la castlania (*fi de rúbrica*) Si en alcun castel ...».

Ib., *exp.*: «... aura tots los fermaments e laltre nols aura [...] alcun daquels [...] (*fine mutilus*)».

2d. Identificació de l'autor i obra: Pere ALBERT, *Commemoració* «Quant dos castlans per seynor tan solament tenen la castlania, e no I per altre», fragmentària. Edició: ROVIRA, *Usatges ...*, o. c., 167.

3a-d. Altres manuscrits:

a) *Text en llatí*:

1) Barcelona, ACA, Còdexs de la Casa Reial, ms. 10 (*olim* Col·lecció de codis, n. 1), f. CVIIIra-CXIVb (*Casus*) i CXIVb-CXXIIIrb (*Consuetudines Catalonie Petri Alberti*).⁷⁹

2) Barcelona, ACA, Manuscrits de la Generalitat (Abadal-Rubió, 3), ms. 2 (segle XV), f. CLXXIra-CLXXXVira.⁸⁰

3) Barcelona, ACA, Còdexs, ms. Ripoll 32, f. xxviiira-xxxiiirb (s. XIV).⁸¹

4) Barcelona, ACA, Còdexs, ms. Ripoll 38, f. 22ra-32vb (s. XIV).⁸²

5) Barcelona, ACA, Còdexs, ms. Ripoll 39 A, f. 3rb-8rb (s. XIV).⁸³

6) Barcelona, ACA, Còdexs, ms. Ripoll 82, f. 180r-188r (s. XIV).⁸⁴

7) Barcelona, AHCB, ms. L-9, *Usatges de Ramon Ferrer*, f. 41r-52 (1396).⁸⁵

8) Barcelona, AHCB, ms. L-8, *Llibre Verd*, vol. I, f. 16r-26r (s. XV).⁸⁶

79. Cf. supra, nota 46.

80. Cf. supra, nota 48.

81. Cf. supra, nota 36.

82. Cf. supra, nota 37.

83. Cf. supra, nota 38.

84. Cf. supra, nota 40.

85. Cf. supra, nota 7.

86. Cf. supra, nota 6.

- 9) Barcelona, AHCB, ms. IG-5 (*olim* L-5), *Llibre de privilegis (olim Constitutionum et privilegiorum antiquorum)*, f. 39r-53v (s. XV).⁸⁷
- 19) Barcelona, AHM, ms. L-10, f. 49-63r.⁸⁸
- 11) Barcelona, BC, ms. 485, f. 211-222r.⁸⁹
- 12) Barcelona, BC, ms. 1216, f. 68r-81v, Segueixen les *Consuetudines Catalonie* (f. 81v-84r) i els *Casus* (f. 84rv) (s. XIV-XV).⁹⁰
- 13) Barcelona, BICAB, ms. 76, f. 146r-147r (*Casus*), f. 147r-172r (*Commemoraciones*).⁹¹
- 14) Barcelona, RABLLB, ms. 3-I-27 (*olim* 11-3-4/12), f. 6rb-67rb *Casus* i *Commemoraciones* (s. XIV).⁹²
- 15) Càller, Biblioteca Universitària, ms. 6 (*olim* 5-1-16), f. 25-34v (s. XV).⁹³
- 16) Càller, Archivio Comunale, ms. sense cota, f. 185-201.⁹⁴
- 17) Lleida, Arxiu Municipal, ms. 1375, f. 45ra-59va; *Casus*, f. 60rv (s. XIV).⁹⁵
- 18) Lleida, Arxiu Municipal de Lleida, *Llibre Verd*, f. 45ra-59va (any 1375).⁹⁶
- 19) Lleida, Arxiu Capitular, ms. 22 (*olim* T-121, *olim* Armari L, calaix M, f. 77-86v (s. XIV).⁹⁷
- 20) Seu d'Urgell, Arxiu Capitular, ms. 2100, f. 114rv (*Casus*), 160ra-171va (*Commemoraciones*), 171va-172rb (*Casus*).⁹⁸
- 21) Seu d'Urgell, Arxiu Capitular, ms. 2101, f. 136r-148r.⁹⁹
- 22) Seu d'Urgell, ms. 2045 A, f. 19ra-38vb.¹⁰⁰
- 23) Seu d'Urgell, ms. 2059 C, f. 1ra-8ra (s. XIV?).¹⁰¹
- 24) Escorial, ms. Z.I.3., f. 396r-399r.¹⁰²
- 25) Escorial, ms. d-II-12, f. 67r-80v (s. XV).¹⁰³

87. Cf. supra, nota 5.

88. Cf. supra, nota 8.

89. Cf. supra, nota 10.

90. Cf. supra, nota 65.

91. Cf. supra, nota 11.

92. Cf. supra, nota 9.

93. Cf. supra, nota 12.

94. Cf. supra, nota 13.

95. Cf. supra, nota 20.

96. Cf. supra, nota 21.

97. Cf. supra, nota 22.

98. Cf. supra, nota 44.

99. Cf. supra, nota 50.

100. Cf. supra, nota 43.

101. Cf. GARCÍA Y GARCÍA, 140; FERRAN I PLANAS, 304-305.

102. Cf. supra, nota 16.

103. Cf. supra, nota 15. BROCA, 183; BROCA*, 361; ANTOLÍN, I, 430-440; PÉREZ MARTÍN, 20; FERRAN I PLANAS, 297-298.

- 26) Escorial, ms. Z.I.4, f. 129-136 (s. xv).¹⁰⁴
 27) Escorial, ms. Z.II.10, f. 139v (*Casus*), f. 140v-155 (s. xv).¹⁰⁵
 28) Madrid, BN, ms. 12.691 (olim Ff 134), f. 1ra-12 (s. xiv).¹⁰⁶
 29) Madrid, RAH, ms. 9-9-7/2005, f. 21v-40r (s. xiii).¹⁰⁷
 30) Sevilla, Biblioteca Colombina, ms. 5-4-22 (2), f. 25v-37r (s. xiv-xv).¹⁰⁸
 31) París, BNF, ms. lat. 4670-A, f. 67ra-94vb, 123-138 (s. xv).¹⁰⁹
 32) París, BNF, ms. lat. 4671, f. 61ra-71vb (s. xiv).¹¹⁰
 33) París, BNF, ms. lat. 4671 A, f. 56ra-67va (s. xv).¹¹¹
 34) París, BNF, ms. lat. 4672, f. 18ss (s. xiv).¹¹²
 35) París, BNF, ms. lat. 4673, f. 17v-28v (s. xv).¹¹³
 36) Roma, BAV, ms. Ottob. lat. 3058, f. 40-52v.¹¹⁴

b) *Fragments en llatí:*

- 37) Seu d'Urgell, ms. 2101, f. 132r-136r (*Casus*).¹¹⁵

c) *Text en català:*

- 1) Vic, BEV, ms. 157, f. 23-36, (s. xiii^{2/2}).¹¹⁶
 2) París, BNF, ms. lat. 10152, f. 3r-8v, incomplet (1361-1400).¹¹⁷
 3) Barcelona, ACA, Còdexs Generalitat, ms. 3, f. CXIIvb-CXIIIrb (*Casos*)
 i f. CXIIIrb-CXXVra (s. xv).¹¹⁸
 4) Barcelona, ACB, ms. 78, f. 177v-211r (amb un salt del f. 189 al 200) (s. xv).¹¹⁹
 5) Barcelona, AHCB, 1G ms. 5 (*olim* L-5), f. 39ra-53va (s. xiv).¹²⁰
 6) Escorial, ms. Z.III.14, f. 24r-31v (1301-1333).¹²¹

104. Cf. supra, nota 17.

105. Cf. supra, nota 18.

106. Cf. supra, nota 23.

107. Cf. supra, nota 26.

108. Cf. supra nota 41 y Aquilino IGLESIA FERREIRÓS, *Frangullas ou migallas (11)*, dins «Initium», 12 (2007), 285-287.

109. Cf. supra, nota 29.

110. Cf. supra, nota 30.

111. Cf. supra, nota 31.

112. Cf. supra, nota 32.

113. Cf. supra, nota 33.

114. Cf. supra, nota 45.

115. Cf. supra, nota 50. GARCÍA Y GARCÍA, 318; FERRAN I PLANAS, 304.

116. Cf. supra, nota 55.

117. Cf. FERRAN I PLANAS, 312.

118. Cf. supra, nota 54.

119. Cf. supra, nota 69.

120. Cf. supra, nota 5.

121. Cf. supra, nota 56.

- 7) Escorial, ms. O.I.12, f. 12ra-34ra (post 1323), procedent de Poblet.¹²²
- 8) Madrid, BN, ms. 10.185 f. 189-214 (s. XV).¹²³
- 9) Madrid, RAH, ms. 9-11-2-28, f. 57-80v (s. XV).¹²⁴
- 10) Palma de Mallorca, Arxiu del Regne, ms. 17 (*Ordinacions o Libre de Codichs Feudals*), f. 12v-23v (s. XIV).¹²⁵
- 11) Palma de Mallorca, Família Pueyo, ms. 8 (1291).¹²⁶
- 12) Palma de Mallorca, Família Safortesa, ms. Burgués-Safortesa (s. XIV ex).¹²⁷
- 13) Barcelona, BC, ms. 2546/2, (fragments s. XIV).¹²⁸
- 14) Barcelona, BICAB, ms. 75, f. 54v-56r (*Casos*), f. 56r-67r (*Commemoracions*) (s. XV^{1/2}).¹²⁹
- 15) Tortosa, Arxiu Històric Comarcal de les Terres de l'Ebre, ms. 11, f. 147rb-162ra (s. XV).¹³⁰

4a-d. Catàlegs i bibliografia: Remetem a Elisabet FERRAN I PLANAS, *El jurista Pere Albert i les Commemoracions*, Barcelona, IEC 2006, p. 32-51, on el lector trobarà un estat complet de la bibliografia sobre Pere Albert fins al 2006, formada per estudis que, en paraules de l'autora, «són pocs, generals, reiteratius o fragmentaris, i, la major part, antics» (p. 32). Sense que això signifiqui un menyspreu de les moltes referències i dels estudis citats per Elisabet FERRAN I PLANAS, recolliríem aquí per memòria i de forma selectiva els estudis pioners de Guillem M^a DE BROCÀ, *Juristes catalans dels segles XI, XII i XIII, fonts dels seus coneixements i transcendència que exerciren*, dins «Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans», (1908), 437-438; i BROCÀ, 191, 274-276, 321-322, 386. De forma específica és imprescindible esmentar els estudis de Josep Mª FONT I RIUS, «Commemoracions» de Pere Albert, dins «Nueva Enciclopedia Jurídica», IV, Barcelona, Seix 1952, 461-463; de José Antonio MARAVALL, *El régimen político territorial en la obra de Pere Albert*, dins «Études présentés à la Commission Internationale pour l'Histoire des Assemblées d'États XXIX», Lovaina 1961 (= *La formación del régimen político territorial en Cataluña {La obra del jurista Pere Albert}*) dins «Estudios de historia del pensamiento español», Madrid 1983, 149-160; d'Arcadi GARCIA SANZ, *El jurista Pere Albert i la seva obra*, dins «Estudis històrics i documents dels Arxius de Protocols del Col·legi de Notaris de Barcelona», 14 (1996), 7-38; de Donald J. KAGAY, *Pere Albert: Barcelona Canon, Royal Advocate, Feudal Theorist*, dins «Anuario de Estudios

122. Cf. supra, nota 73.

123. Cf. supra, nota 25.

124. Cf. supra, nota 57.

125. Cf. supra, nota 62.

126. Cf. supra, nota 63.

127. Cf. supra, nota 64.

128. No assenyalat fins avui.

129. Cf. supra, nota 67.

130. Cf. supra, nota 72.

Medievales», 32/1 (2002), 39-74; i els imprescindibles d'Aquilino IGLESIA FERREIRÓS, *Frangullas ou migallas (11)* {*Rubricas das «Consuetudines Catalonie que dicuntur Petri Alberti»*}, {*Glosas as consuetudines Catalonie que dicuntur Petri Alberti*}, dins «Initium», 12 (2007), 275-285, 287-298; *Frangullas ou migallas (14)*, dins «Initium», 15.2 (2010), 816-818.

5a-d. Edicions:

a) *Text en llatí:*

1) Joan de SOCARRATS, *In tractatum Petri Alberti canonici Barchinonensis de Consuetudinibus Cathalonie inter dominos et vassallos, ac nonullis aliis, quae Commemoraciones Petri Alberti apellantur, doctissima ac locupletissima comentaria*, Barcelona, Joan Gordiola M D LI, 606 p.

2) Aquilino IGLESIA FERREIRÓS, *Liber Consuetudinum Catalonie*, dins «Initium», 12 (2007), 699-795.

b) *Text en català:*

1) *Constitvtions y altres drets de Cathalunya*, Barcelona 1495, f. 195rb-210va.

2) *Ídem*, Barcelona 1588.

3) *Ídem*, Barcelona 1704, llibre IV, títol XXX, 325-342.

4) Joseph GUDIOL, *Traducció dels Usatges, les més antigues constitucions de Catalunya y les Costumes de Pere Albert*, dins «Institut d'Estudis Catalans Anuari MCMVII», 318-334.

5) Josep ROVIRA I ERMENGOL, *Usatges de Barcelona i Commemoracions de Pere Albert*, Barcelona, Editorial Barcino 1933 (Els Nostres Clàssics 43-44), 141-199.

6) Joan J. BUSQUETA RIU, M. Teresa QUINTILLÀ ZANUY, Raül TORRENT TORRENT, *Usatges i Constitucions de Catalunya. Traducció al català. Vol. I, Lleida, segle XV*, Lleida, Ajuntament de Lleida 1999, 91-124, ex 17).

IV. ESCRIPTURA

I

1. Caixa d'escriptura: 120 × 187, de 41/43 línies, a columna tirada. Impaginació del foli [1r: 9 + 120 + 18 × 12 + 187 + 15

2. Tipus de ratllat: Dues línies verticals per a definir la caixa d'escriptura.

3. Tipus de lletra i mans: Gòtica cursiva del segle XIV ex.

9. Copista desconegut.

12. Notícies històriques. Fou donat a la BC per Amadeu-J. Soberanas.

II

1. Caixa d'escriptura: 125 × 135, de 23/24 línies, a dos corondells. Impaginació del foli [2r]: 20 + 53 + 14 + 58 × 23 + 135 + 43.

2. Tipus de ratllat: Quatre línies verticals i dues d'horitzontals per a definir la caixa d'escriptura.

3. Tipus de lletra i mans: Gòtica cursiva amb influències de la bastarda, dels segles XIV-XV.

5. Decoració. Majúscules inicials de paràgraf i rúbriques en vermell.

9. Copista desconegut.

12. Notícies històriques. Al f. 2rb, marge dret, nota de procedència del ms., escrita en tinta: «Llibre de Testaments de | Constantí del 1530». Fou donat a la BC per Amadeu-J. Soberanas.

III

1. Caixa d'escriptura: 143 × 179, de 27 línies, a dos corondells. Impaginació del foli [2r]: 16 + 165 + 10 + 40 × 27 + 179 + 61.

2. Tipus de ratllat: Dues línies verticals i dues d'horitzontals per a definir la caixa d'escriptura.

3. Tipus de lletra i mans: Gòtica librària.

4. Reclam horitzontal al f. [2v].

5. Decoració. Majúscules inicials de paràgraf alternades en blau i vermell, amb filigranes i antenes alternades en vermell i blau, que es perllonguen a tot el costat dret de cadascun dels dos corondells. Rúbriques. Majúscules a l'interior dels paràgrafs amb tocs de vermell. Un calderó de color blau

9. Copista desconegut.

10. Revisions i correccions: No n'hi ha.

I-III

12. Notícies històriques. En aquest estadi de la nostra modestíssima participació en el catàleg dels mss. dels *Usatges*, ens limitarem a observar que el tercer fragment descrit ací, malgrat la seva incompletesa, fa pensar en el ms. 75 de la BICAB. Tenen unes mides semblants (BC: 210 × 282; BICAB: 196 × 270) i presenten una organització interna amb punts de contacte:

BICAB ms. 75	BC ms. 2546/3
<i>Usatges</i>	—
Const. de pau i treva	Const. de pau i treva
Llista de reis de França	Llista de reis de França
<i>Casos i Commemoracions</i>	<i>Commemoracions</i>

El tercer fragment de la BC podria haver dut en els seus folis inicials una còpia dels *Usatges* i alguna altra constitució de pau i treva. És gairebé segur

que la llista dels reis de França hi era seguida per les *Commemoracions* de Pere Albert, amb els *Casos* intercalats o no.

Al seu torn, el nostre segon fragment analitzat corrobora que els *Usatges* també es transmetien en manuscrits de format petit, com ho és el ms. 74 de la BICAB.

S'ha remarcat que les *Commemoracions*, en llatí o en català, solien trobar-se en els mateixos manuscrits que els *Usatges*, acompanyats de prop o de lluny del llibre *De batalla*, dels *Casus*, de les *Consuetudines Catalonie*, de constitucions de pau i treva, i d'altres constitucions o pragmàtiques reials, en algun cas del *Flor de lleys*, etc. L'atenció als problemes referents a tot el conjunt d'aquests textos s'ha desplegat en el temps amb molta parsimònia. Fins als estudis de Ficker (1886-1888) no es va començar a tenir idees sòlides sobre el sotabosc científic dels *Usatges*. La primera generació madura de l'IEC (Abadal, Valls i Taberner, Rubió i Balaguer) va reprendre el problema on l'havia deixat Ficker, amb la consciència molt clara que es trobaven «en l'impossibilitat d'empendre de moment i sobretot d'acabar dintre d'un temps curt el treball d'investigació preparatori d'una edició crítica raonada».¹³¹

A partir del 1939 l'IEC no va gaudir de la continuïtat necessària que hauria permès, potser, d'escometre la problemàtica dels *Usatges* i dels altres textos connexes en tota la seva complexitat. Els *Usatges* i els altres textos esmentats van atreure els estudiosos de la filologia, no tant els de la història del dret. Bastardas va reprendre parcialment els problemes, sense que el problema dels glossadors dels *Usatges* mereixés l'esforç d'algú decidit a publicar totes les glosses o almenys les més importants. Els estudis sobre els altres textos van començar a florir en l'últim període del segle anterior.

Durant aquest segle, s'ha produït un canvi. L'Associació «Jaume de Montjuïc», la revista «Initium» i els nombrosos estudis i la publicació del text dels *Usatges* de diversos manuscrits del dr. Aquilino Iglesia Ferreirós i dels seus col·laboradors han fet donar un tomb dinàmic a la situació, estancada des dels darrers estudis del dr. Joan Bastardas.

S'han posat els fonaments per a una edició sinòptica dels *Usatges* i per a una comprensió molt més articulada dels *Usatges* amb les *Consuetudines Catalonie*, tant si són les atribuïdes a Pere Albert, com si són les anònimes, amb les constitucions de pau i treva i amb altres constitucions emanades del poder comtal o reial. El grau d'anàlisi al qual han estat sotmesos els manuscrits dels *Usatges* i dels altres textos que els flanquegen, i els diferents punts de vista des dels quals ha estat investigat tot el material dibuixen perspectives fins fa molt poc insospitades sobre com van néixer, qui els va promulgar —si passa el mot—, quin rol complien en la societat, com s'imbricaven amb els altres textos, com eren utilitzats pels governants i pels governats. Al mateix temps, Aquilino

131. Ramon D'ABADAL I DE VINYALS – Ferran VALLS I TABERNER, *Usatges de Barcelona editats amb una introducció*, Barcelona, Impremta de la Casa de Caritat 1913 (Textes de Dret Català I), p. x-xi.

Iglesia ha obert l'edició de les gloses.¹³² Així, les notícies històriques que tanquen aquesta nota esguarden poc el passat i s'obren a un futur que es pot esperar falaguer, si no decisiu, per al coneixement científic i l'edició dels textos més vells de la història jurídica catalana, provinents dels temps comtals.

V. CONCLUSIÓ

1. Estat de conservació correcte.
2. Datació: Segle XIV ex.
3. Origen català.
4. Propietaris i procedència: Constantí (Tarragona), A-J. Soberanas, BC.

APÈNDIX I

TEXT EN CATALÀ DE LA CONSTITUCIÓ DE PAU I TREVA DEL 1033

(*Rúbrica*) Aquesta es la pau de nostre seynor (*fi de rúbrica*). Aquesta es la pau confermada dels bisbes e dels abbats dels comtes en encara uescomtes en lo bisbat de osona ço es a saber que daquest dia et daqui auant negun hom esgleya no trench ne lespay ne les cases que entorn de la sgleya son o seran tro a xxx eclesiastichs passos, mas les sgleyas aquellas no posam en aquesta deffensio en les quals son fets castells o seran.

Mas aquelles sgleyes en les quals los robadors o ladres la presa o ladronici ajustaran o mal faen daqui exiran o aqui tornaran tant longament manam que sien salues tro sus que del mal fet al bisbe dosona e ala seu e al conuent dels canonges de aquella seu primerament lo clam vingue. E si aquell bisbe o los dauantdits canonges se fadigaran o aquell malfeytor dret daqui no volra fer en apres de manament del dit bisbe e dels dits canonges aquell malfeytor e les coses sues no sien salues en aquella sgleya. E aquell hom qui en altra manera sgleya suasira o alcun mal a aquella fara, exceptats los sobredits malfeytors, o aquell les coses entorn de aquella sgleya son tro sus a xxx eclesiastichs passos trencara composicio de sacrilegi esmen a la dita seu e les malfeytes al clamant en doble restituesca.

132. Les gloses de Jaume de Montjuïc del ms. lat. 4670 A de la BNF han estat editades a *Las glosas de Jaume de Montjuïc a los Usatges de Barcelona (Edición del Ms. BNP latin 4670A)*, dins «Initium», 7 (2002), 849-961; el comentari de Guillem de Vallseca a *La lectura «Super Usaticis Barchinone» de Guillelmus de Vallesica*, dins «Initium», 20.2 (2015), 749-1048; l'obra de Callís a *Lectura super Usaticis de Jacobus de Calicio. Introducción*, dins «Initium», 21.2 (2016), 485-1033.

Encara plag quels clergues qui armes no portaran ols monjes o las monjas negun hom no inuasesca nils faça injuria ne alguna malifeta.

Mas les comunes coses dels canonges o deles sanctimonials o los alous ecclesiastichs o possessions que les sgleyes del nostre bisbat els clergues no portants armes o les monges o les sanctimonials tenen negun hom no trench [...]sa daqui no departesca. Car si o fara en doble li o emen.

Aitanben confermaren que negun hom en aquest bisbat dosona, e aitanbe de besuldo de peralades e dempuries, prea no faça deugues ne de lurs polins tro a mig an, ne de bous, ne de uacas, ne dasens, o de somers, ne doueyles, o de moltons, o daynels, ne de cabres, o de bocs, o de lurs fils.

Mas les cases dels pageses o dels clergues no portans armes, els colomers els paylers, negun hom no aforc (*sic*) ne o destruesca.

Uilan ni uilana, e clergues no portans armes, e monges, e sanctimonials negun hom no gos ociure, nafrar, debilitar ne pendre o destreyner, si no o faia per lur colpa que los danandits hagen feyta e nols destruyen si[no per dret tan solament, e[m]pero aço no sia feit, si la doncs en clam primerament nos fadigara axi com desus es dit.

Mas als pagesos no sien toltes les uestedures ne les relles ne las exades.

En aliuera negu no meta foch ne trench ne destrouesca lo fruyt daquelles

Encara stablit es que negu no penyor les coses daltre per pliuu o per algun altre negoci que a algun o ab algu hage fet, jatsia que aquell lon absolgue, car aquell qui aquella pau que deuant hauem dita trencara, e aquel a qui la trencara dins xv dies simplement no ho esmenara, si xv dies passaran, en doble lio emen, la qual dobla aia aquel bisbe qui la fara redre.

Sigles

ACG = Arxiu Capitular de Girona

ATCA = «Arxiu de Textos Catalans Antics», Barcelona 1982-2023, 34 vols. publicats.

BERGER = S. BERGER, *Les Préfaces jointes aux livres de la bible dans les manuscrits de la Vulgate*, dins «Mémoires présentées par divers savants à l'Académie des Inscriptions et Belles Lettres de l'Institut de France. Première série, tome XI, deuxième partie», (1904), 1-78

BDSG = Biblioteca Diocesana del Seminari de Girona

BEV = Biblioteca Episcopal de Vic

BNF = Bibliothèque Nationale de France

BS [Pii XI], [Pii XII], [Pauli VI], [Ioannis Pauli II] = *Biblia Sacra iuxta latinam vulgatam versionem ad codicum fidem iussu Pii PP. XI cura et studio monachorum sancti Benedicti commissionis pontificiae a Pio PP. X institutae sodalium, praeside Aidano GASQUET S. R. E. Cardinale*, 18 vols., Romae, Libreria Editrice Vaticana MDCCCXXVI-MDCCCXCXV

BUB = Biblioteca de la Universitat de Barcelona

- CORDIOLANI = A. CORDIOLANI, *Inventaire des manuscrits de comput ecclésiastique conservés dans les bibliothèques de Catalogne*, dins «Hispania Sacra» 4 (1951), 359-384.
- CR = *Catalunya Romànica*, 27 vols., Barcelona, Enciclopèdia Catalana 1984-1998.
- ES = *España Sagrada*, LVI vols., Madrid 1747-1957.
- JANINI-MARQUÈS = *Manuscritos de la Colegiata de San Félix de Gerona*, dins «Hispania Sacra», 15 (1962), 401-437.
- PL = Jean-Paul MIGNE, *Patrologia Latina*, París 1844-1890, 221 vols. + I-V vols. de *Supplementum* i *Indices*, París 1958-1974, publicats.
- Préfaces* = D. DE BRUYNE, *Préfaces de la Bible Latine*, Namur, Auguste Godenne 1920, 266 p.
- RB = F. STEGMÜLLER, *Repertorium Biblicum Medii Aevi. Tom. I-VII*, Matriti 1940-1961.
- WORDSWORTH = Iohannes WORDSWORTH – Henrico Iuliano WHITE, *Novum Testamentum Domini nostri Iesu Christi latine secundum editionem sancti Hieronymi. Pars Prior – Quattuor Evangelia*, Oxonii, e Typographeo Clarendoniano M DCCC LXXXIX – M DCCC XCVIII, 779 p.; *Pars secunda Epistulae Paulinae*, Oxonii, e Typographeo Clarendoniano M DCCCXIII – M DCCCXLI, 765 p.; *Partis Tertiae Fasciculus primus – Actus Apostolorum*, Oxonii, e Typographeo Clarendoniano M DCCCXV, usque ad 228 p.; *Partis Tertiae Fasciculus secundus – Epistula Jacobi, Epistula Petri prima, Epistula Petri secunda, Epistula Iohannis prima, Epistula Iohannis secunda, Epistula Iohannis tertia, Epistula Iudae*, Oxonii, e Typographeo Clarendoniano M DCCCXLIX, usque ad 405 p.; *Partis Tertiae Fasciculus Tertius – Apocalypsis Iohannis*, Oxonii, e Typographeo Clarendoniano MCCCCLIV, usque ad 596 p.